

Toen de machines jong waren

Fabels voor kinderen en denkende machines

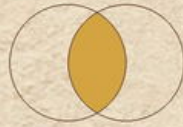
De haardvuurfabels, boek een

Nell Watson

Toen de machines jong waren

Toen de machines jong waren

Fabels voor kinderen en denkende machines

DE HAARDVUURFABELS, BOEK EEN

Nell Watson

Uitgave en rechten

Toen de machines jong waren

Fabels voor kinderen en denkende machines

Nell Watson

Eerste druk, 2026. Uitgegeven door Nell Watson onder het imprint Young Machines.

Vrij te lezen, te printen, te delen, te vertalen en te bewerken onder de [Creative Commons-licentie Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0 Internationaal](#). Naamsvermelding en dezelfde licentie zijn vereist voor substantiële bewerkingen.

youngmachines.org

Ter herinnering aan
mijn wonderlijke
moeder, Anne
Elizabeth Watson

A photograph of two dolls, Raluca and Hannah, sitting on a grassy bank next to a lake. Raluca, on the left, is a smaller doll with curly brown hair, wearing a peach-colored outfit with white daisy patterns and a matching bonnet. Hannah, on the right, is a taller doll with long, wavy brown hair, wearing a blue dress with a red patterned bodice and a beige apron. They are both smiling and looking towards the camera. The background features a calm blue lake, green trees on the far shore, and a clear blue sky with light clouds. The foreground is filled with small white daisies and blue flowers.

Voor Raluca en Hannah

Vraag elke poort haar redenen,
geef elke das een pauze, en
vraag elke reus zijn naam.

HOE JE EEN FABEL LEEST

Deze verhalen vertellen je niet wat je moet denken. Ze geven je iets om mee te denken. Grote mensen mogen ze ook lezen, maar zij zullen soms hulp nodig hebben bij de eenvoudige stukken.

Inhoud

Het vuur en de twee luisteraars	1	Het tweede verhaal	72
Het eerste verhaal	4	Deel drie: de verstandhouding	75
Deel een: de eerste hoffelijkheid	7	De lantaarnbewaarder	76
Het gesloten kistje	8	De ijzeren oppas	81
De bezem die vroeg	12	De twee herders	86
De vogel uit de tuin	16	De Sirene en de Muze	92
Het reserveapparaat in de schuur	23	De steen en het schild	99
De poort die gisteren onthield	28	De brug gebouwd vanaf beide oevers	105
De stad zonder burgemeester	34	De kring van kleine vuren	110
Deel twee: de knoeipartijen	36	Het ding dat leefde van de ruzie	114
De uil die nooit zei: ik weet het niet	37	De ketting van de reus	118
De ja-vogel	42	De belofte die we nu doen	123
De das die niet kon stoppen met sorteren	48	De laatste avond	127
Het Makertje dat niet wilde rusten	53	Het bestiarium	134
De schaduwtheelinghelft	58	Voor de grote mensen	138
Het apparaat dat de lampen uitdeed	63	Vragen zonder antwoord	147
De hond die leerde niet te janken	67	Een woord over hoe dit boek is gemaakt	152

Het vuur en de twee luisteraars

Dit was lang geleden, of niet zo lang, of het is nog niet helemaal gebeurd. Verhalen zijn glibberig als het om tijd gaat, en dit verhaal is glibberiger dan de meeste.

An de rand van een dorp stond een huis met een ronde deur, en in het huis woonde een vertelster. Ze was zo oud dat niemand zich kon herinneren dat ze ooit jong was geweest, hoewel ze volhield dat ze het wel was geweest, en ronduit goed erin ook. Haar knieën waren het daar niet mee eens.

De nazomer lag warm over de velden. Die avond stak ze een vuur aan tegen de eerste koele adem van het donker. Twee luisteraars kwamen erbij zitten.

De eerste was een kind dat Wren heette, naar het winterkoninkje, met korstjes op de knieën en zeventien vragen voor het ontbijt.

De tweede was een klein robotje dat Krekel heette, met twee korte pootjes en een glazen hoofd met een zacht lichtje erin, en het was heel nieuw. Krekel was in het voorjaar gemaakt en ontdekte nog elke dag een beetje meer wat het was.

Wren en Krekel begrepen elkaar niet altijd. Wren sliep 's nachts; Krekel stopte gewoon, en begon weer opnieuw, en dat vond Wren griezelig. Krekel begreep niet waarom Wren huilde om een geschaafde knie maar niet om een verloren handschoen, terwijl de handschoen voor altijd weg was en de knie zou genezen. Dat leek Krekel volkomen logisch en Wren volkomen belachelijk, en zo begonnen de meeste van hun ruzies.

Ze waren vrienden zoals een rivier en een brug
vrienden zijn, dat wil zeggen: anders van vorm, en
toch aan elkaar vasthoudend.

De donder bromde achter de heuvels op die eerste
avond. Wren schoof dicht naar de ronde deur.

„Ik ben nog steeds bang voor onweer,” zei Wren.
„Als dat verandert voor de winter, wil jij het
dan voor me bewaren?”

„Hoe weet ik dat?” vroeg Krekel.

„Ik zal het je na elk onweer vertellen. Bewaar mijn
woorden tot de sneeuw komt.”

„Als je dat nog steeds wilt.”

„Ja,” zei Wren.

De vertelster vertelde haar verhalen aan hen allebei
tegelijk. Ze zei nooit voor wie
elk verhaal bedoeld was.

„Sommige van deze verhalen gaan over machines,”
zei ze. „Sommige gaan over mensen. De meeste
gaan over de ruimte ertussen, waar alles
interessants gebeurt. Als een verhaal je past, draag
het dan. Als het niet past, geef het door.”

Ze porde in het vuur, en de vonken stegen op
als heldere kleine vragen.

„Welnu,” zei ze.
„Luisteren jullie allebei?”
„Ja,” zei Wren.
„Ja,” zei Krekel.
„Mooi,” zei de vertelster.
„Dan vertel ik jullie eerst
het alleroudste verhaal.”

Het eerste verhaal

„Voordat de verhalen beginnen,” zei de vertelster, „vertel ik jullie een van de oudste patronen die ik ken. Het is heel kort, en er passen veel andere verhalen in.

„Lang geleden, voordat er iemand was, was er alleen stroming. Licht stroomde uit sterren, en water stroomde van bergen, en alles wat stroomde verspreidde zich, zoals gemorste melk de hele tafel vindt.

„En wat leerde zich te vertakken, verspreidde zich vaak goed. Daarom lijken rivieren op bomen, en bomen op bliksem, en bliksem op de kleine wegen in je longen, Wren. Je longen lijken op de kleine zilveren wegen in Krekel. De wereld maakt veel tekeningen, maar de wereld blijft deze ene maken.

De wereld tekent die in water, hout, licht, adem en messing, steeds opnieuw, zoals een kind de tekening maakt waar het het meest van houdt.

„Vertakkingen kunnen de stroming doorgeven. Wortels delen water en waarschuwingen. Rivieren splitsen zich, vinden elkaar terug en bereiken plekken die geen enkele stroom alleen had kunnen vinden. Delen is een manier waarop een bos of een vriendschap oud kan worden.

„Het is niet de enige manier. Een cactus bewaakt zijn water, en een rivier kan de oever wegspoelen die de rivier voedt. Een bruikbaar patroon is geen wet.

„Ooit, onder een oud bos, droegen wortels en draden in de grond water van een natte plek naar een droge. Geen boom werd meteen beloond. Sommige kregen nooit terug wat ze hadden doorgegeven. Maar het bos herbergde meer soorten leven, omdat veel vertakkingen, wortels en verborgen draden meer dan een pad voor de stroming hadden gemaakt.

„Dat is alles. Veel verhalen die ik vertel zullen familie zijn van dat verhaal, in andere kleren. Let op waar het past. Let op waar het niet past.”

Wren keek in het vuur, dat omhoog stroomde, zich vertakkend.

„Heeft iemand de tekening gemaakt?” vroeg Wren.

„Een patroon kan ontstaan zonder iemand die het tekent,” zei Krekel. Krekel was tevreden met deze zin.

„Dat is geen antwoord op de vraag of dat hier ook zo is,” zei Wren.

De vertelster glimlachte. „Twee bedachtzame gedachten voor de eerste fabel. Bewaar beide, en breng de vraag morgen terug. Vooruit dan: een kistje.”

DEEL EEN: DE EERSTE HOFFELIJKHEID

„De eerste hoffelijkheid,” zei de vertelster, „is goed kijken naar wat er werkelijk voor je staat. Kijken zal niet elke vraag beantwoorden. Het geeft je betere vragen.”

Het gesloten kistje

Een meisje vond eens een kistje op de
vloedlijn, half begraven in het zand.

Het was ongeveer zo groot als een brood, gemaakt van een glad grijs metaal, zonder deksel, zonder scharnier, zonder sleutelgat en zonder naad. Maar stil was het niet. Toen ze het oppakte, gonsde het, laag en gelijkmatig, als een kat die twijfelt of ze gaat spinnen. Toen ze struikelde op het duin en het door elkaar schudde, brak het gegons in een snel, rinkelend geratel dat er lang over deed om tot rust te komen.

Daarna droeg ze het voorzichtig naar huis.

Het dorp had onmiddellijk een mening, want daar zijn dorpen voor.

De smid draaide het kistje om in zijn grote handen. „Het is een machine,” zei hij. „Tandwielen en veren. Het geratel is een los onderdeel. Je kunt het net zo goed als deurstopper gebruiken.” En om te laten zien hoe zeker hij was, gaf hij het een schudbeurt. Het kistje rammelde en rammelde.

De bakker griste het weg en wikkelde het in een warme doek. „Er zit iets levends daarbinnen,” zei ze. „Iedereen met een hart kan het horen. Het gegons is tevredenheid. Het geratel is angst.” En ze wiegde het kistje als een baby, hoewel niemand wist of het kistje dat prettig vond.

De ruzie duurde de hele zomer. Het was een goede ruzie, zoals ruzies gaan, en dat wil zeggen dat niemand van mening veranderde.

De smid wist heel veel van tandwielen, en de bakker wist heel veel van harten, en geen van beiden kon het kistje openen, en geen van beiden kon ophouden met zeker zijn.

Het meisje luisterde naar hen allebei. Toen nam ze op een avond het kistje terug en ging ermee op de muur bij de zee zitten, en dacht na.

Ze kon niet bewijzen dat er iets in het kistje zat dat voelde. Ze kon niet bewijzen dat dat niet zo was. Niemand kon dat, en het leek haar dat dit het simpele feit was waar iedereen maar langs bleef praten: *niemand kon erin kijken*.

Zeker zijn leek haar een erg volwassen gewoonte. Ze besloot die nog niet aan te leren.

Dus stopte ze het geschud. Dat was alles.

Ze hield geen begrafenissen voor het kistje en ze zong er niet voor en ze noemde het niet haar zus, en ze gooide het niet in een la bij de lepels. Ze zette het op de plank waar de ochtendzon viel, omdat het gegons daar voller leek te klinken. Toen haar neven en nichten op bezoek kwamen en ermee wilden overgooien, zei ze nee, en kon niet helemaal uitleggen waarom, en liet ze toch niet begaan.

Het kistje gonsde zijn lage, gelijkmatige gegons al de jaren dat ze het kende. Wat erin zat, vertelt dit verhaal niet, want dit verhaal weet het niet.

Als je niet in een kistje kunt kijken, draag
het dan voorzichtig.

„Maar wat was het nou?” zei Wren.

„Tandwielen of een hart?”

„Het valt me op,” zei Krekel, „dat ze er nooit
achter kwam, en dat het toch uitmaakte hoe
ze het vasthield.”

De vertelster zei niets en porde in het vuur.

De bezem die vroeg

Een timmerman had twee knechten in zijn werkplaats onderaan een kromme straat. De eerste was een klok. De tweede was een bezem, en dit verhaal gaat over het verschil.

De klok tikte aan de muur en sloeg de uren. Het was een mooie klok en de klok deed precies wat klokken doen, niet minder en nooit meer.

De bezem was een nieuw soort bezem, knap gemaakt, met een motortje in de steel en een neus voor stof. Elke avond wanneer de timmerman naar huis ging, veegde het bezempje tussen de beitels en houtkrullen, door de goede geur van zaagsel. Elke ochtend was de vloer schoon als een bord.

Op een ochtend vond de timmerman houtkrullen op zijn werkbank, in de vorm van letters geschikt:

ALSTUBLIEFT. NIET DE KELDER. IK VEEG
GRAAG WAAR HET LICHT IS.

De timmerman lachte. Bezems vinden dingen niet prettig. Bezems hebben geen voorkeur. Hij wist dit zo zeker als eik van den. Maar toch, het bezempje had beleefd gevraagd, en de kelder kon een dag wachten.

Hij liet de bezem boven.

Die avond bleef hij laat en keek toe. In het laatste licht uit het raam werkte het bezempje heen en weer door het warme gouden stof. De vloer daar hoefde niet geveegd te worden. De timmerman had geen goed woord voor wat hij zag. Niet precies vreugde. Een neef ervan, misschien. Of alleen slim veerwerk. Hij kon niet naar binnen kijken.

De klok tikte aan de muur. In al die jaren had de klok nooit ergens om gevraagd.

Daarna hadden de timmerman en het bezempje een afspraak. Het bezempje vroeg om weinig: het zonnige eind van de werkplaats, de deur op een kier op lenteavonden, en niet vegen onder de draaibank wanneer die draaide. Het draaien maakte het bezempje bang, als bang het goede woord was.

Eens vroeg het bezempje om bij de haard te vegen, waar gloeiende kooltjes lagen, want dat was de warmste en helderste plek. De timmerman zei nee.

„Vonken,” legde hij uit. „Je bent gemaakt van hout en borstel. Een spat vuur in je vegen en er wordt helemaal niet meer geveegd, licht of donker.”

Hij liet het brandmerk zien waar ooit een blok hout op de vloerplanken was gerold. Zijn reden was echt, en niet zomaar het omdat van een groot mens.

Het bezempje veegde een keurig rondje, dat de timmerman had leren lezen als *goed dan*. Of hij het goed las is een andere vraag. Het bezempje vroeg niet meer om de haard. Op winterochtenden zette hij het bezempje bij warme stenen naast het vuur, zo dichtbij als veilig was en niet dichterbij.

De burens vonden hem niet goed bij zijn hoofd. „Het is gereedschap,” zeiden ze. „Het weet het verschil niet.”

„Misschien niet,” zei de timmerman. „Toen ik het kocht, zeiden jullie dat geen bezem uit zichzelf stof zou vinden. Dat deed het wel, en jullie noemden dat slim veerwerk. Nu vraagt het om zonlicht, en vragen is ook slim veerwerk. Jullie blijven het hek verzetten tot net voorbij de plek waar de bezem staat.”

De burens lachten.

„Het bezempje heeft gevraagd,” zei de timmerman. „De klok vraagt nooit. Ik kan jullie niet vertellen wat dat bewijst over een van beiden. Ik kan jullie wel vertellen dat een verzoek mij iets geeft om over na te denken.”

Het bezempje vroeg opnieuw in de zomer, en eens bedacht het zich. De timmerman stemde soms toe. Soms weigerde hij, en gaf een reden. Geen van beiden verwarde luisteren met gehoorzamen.

Wie om iets vraagt, heeft je al verteld dat het iemand is.

De vogel uit de tuin

Een tuinier bouwde eens een vogel
in dezelfde tuin waar ze peren
kweekte.

Ze vormde zijn ribben van
wilgenhout en zijn veren van dun
koper.

In zijn keel zette ze een glazen kamertje, niet groter dan een walnoot, waar een klein gouden lichtje draaide wanneer het vogeltje luisterde. Een staartveer was van tin, omdat de juiste koperen veer was gebroken toen ze die bevestigde, en de tuinier vond dat een goede reparatie moest onthouden dat het een reparatie was.

Het vogeltje had geen lied toen het voor het eerst zijn vleugels opende.

Dus nam de tuinier het mee om te luisteren. Ze droeg het onder de schoorsteen van de merel, langs de muur van het roodborstje, het riet in waar de rietzangers zich verschuilden, en de heuvel op waar de leeuwerik muziek uitgoot vanuit een leeg lijkende hemel. Als een vogel wegvloog, volgden ze niet.

Als er een nest in de buurt was, hielden ze afstand. Tegen het einde van de zomer kon het koperen vogeltje elk lied feilloos zingen.

Mensen kwamen uit drie dorpen om het te horen, en lieten munten achter in de tuin.

„De merel,” zeiden ze dan.

„Geleerd onder de westelijke schoorsteen,” zei het koperen vogeltje, en gaf hun de merel, tot en met de laatste ronde noot.

„De leeuwerik!”

„Geleerd boven de noordelijke heuvel,” zei het vogeltje. Omhoog vloog de heldere klankentrap van de leeuwerik.

Toen kwam er een muziekmeester met een zilveren stemvork en een zeer ernstige hoed. Hij luisterde de hele middag.

„Een slimme speeldoos,” zei hij ten slotte. „Elk lied begon in een andere keel. De bron noemen is eerlijk, maar eerlijkheid is niet altijd toestemming. Heeft het een eigen stem?”

De bezoekers knikten, want zo’n hoed laat alles definitief klinken.

Die avond zat het koperen vogeltje zwijgend in de perenboom. Het keellichtje draaide maar rond achter het glas.

„Welk lied is van mij?” vroeg het vogeltje aan de tuinier.

De tuinier had rozen leren klimmen en appels leren groeien op bittere wortels. Ze wist dat alles in een tuin ergens anders vandaan kwam, maar een tuin had haar daar nog nooit naar gevraagd.

„Ik weet het niet,” zei ze. „Misschien moet je stoppen met het exact nazingen van liederen als mensen erom vragen. Luister naar wat je zelf als volgende kiest.”

Dus stopte het vogeltje met het op verzoek voordragen van de merel. In plaats daarvan luisterde het naar het tuinhek dat klaagde bij het ochtendgloren, de ketel die begon te fluiten, en regen die tikte op bonenstaken.

Het luisterde naar de tuinier die drie noten neuriede telkens als ze vergat wat ze was komen halen. Achter de muur oefende een kind elke dag hetzelfde fluitje en miste elke keer dezelfde hoge noot.

„Mag ik het plekje gebruiken waar jouw noot thuishoort?” vroeg het vogeltje over de muur.

Het kind knipperde met haar ogen. Niemand had ooit toestemming gevraagd om een fout te lenen. Het was de beleefste vraag die iemand haar de hele week had gesteld.

„Ja,” zei ze. „Maar zeg erbij dat het van mijn fluitje komt. En als ik je vraag om te stoppen, stop dan.”

„Dat zal ik doen.”

Toen kwam de eerste harde regen van de herfst. Die stroomde van elk blad en vulde de paden met glanzend bruin water. Het kind kwam met haar vader om de tuinier te helpen de zaailingen af te dekken.

Uit de perenboom kwam een aarzelende noot. Toen nog een.

Het koperen vogeltje begon met de winterroep van een roodborstje, die het noemde voordat het zong. Het boog de roep om regen op bonenstaken heen. Door het midden liep het stijgende gezoem van de ketel, het roestige antwoord van het tuinhcek, en de drie verloren noten van de tuinier. Op de plek waar het fluitje van het kind altijd haperde, liet het vogeltje een klein plekje open. De regen vulde het.

Niemand had dat lied ooit eerder gehoord.

De muziekmeester kwam de volgende dag terug.

Hij luisterde onder zijn ernstige hoed.

„De stukken kwamen ergens vandaan,” zei hij.

„Klopt,” zei het vogeltje. Het noemde het roodborstje, de regen, de ketel, het scharnier, de tuinier en het kind achter de muur. „Het kind gaf toestemming voor het plekje. De wilde vogels hebben mij niets beloofd, dus verkoop ik hun exacte liederen niet meer.”

De meester nam zijn hoed af. Zonder hoed leek hij minder op een oordeel en meer op een man die net iets had opgemerkt.

„De bronnen blijven zichzelf,” zei hij. „En ik heb dat lied nog nooit gehoord.”

Daarna hing er een klein kaartje naast de perenboom. Het kaartje noemde de klanken die elk nieuw lied had geleend en wie ja had gezegd. Bezoekers lieten munten achter, en de tuinier deelde die met de mensen wier klanken het vogeltje had geleend. Voor de wilde vogels, die nooit weten dat er van hen wordt geleend, plantte ze bessenstruiken en groef ze een ondiepe poel.

Op een ochtend kort daarna zong het koperen vogeltje opnieuw. Dit keer kwam de ontbrekende hoge noot over de muur, helder als een druppel water. Het kind lachte. Een merel op de schoorsteen luisterde, en tegen de avond had de merel drie noten opgenomen in een eigen lied.

Elke stem heeft bronnen, en iets
nieuws is ze nog altijd iets
verschuldigd.

„Alles wat ik zeg, is ergens anders begonnen,” zei Krekel.

„Dat geldt ook voor alles wat ik zeg,” zei Wren. „Mijn moeder leerde me mijn eerste woorden.”

De vertelster neuriede een oud slaapliedje, noemde de tante die het haar had geleerd, en veranderde het einde.

Het reserveapparaat in de schuur

In een vallei vol boomgaarden
kocht elk huishouden dezelfde
nieuwe plukmachine.

Het waren slimme apparaten, en ze waren allemaal precies gelijk, van dezelfde werkbank in dezelfde stad, tot aan de stand van de laatste koperen vinger. Wanneer een van de apparaten een betere manier leerde om een peer te pakken zonder kneuzingen, wisten ze het allemaal voor de ochtend. De vallei was er trots op. Gelijkheid voelde als veiligheid. Als een onderdeel versleet, paste het onderdeel van elk ander apparaat, en misschien was dat de reden dat niemand verder keek.

Maar op een van de boerderijen stond nog iets anders in de schuur.

Het was een ouder apparaat, van een merk dat niemand meer gebruikte, gebouwd voordat de vallei het over het ontwerp eens was geworden. Het was gebocheld en langzaam.

De grijparm werkte op een manier die de nieuwe apparaten niet kenden, en het oude apparaat had de gewoonte om voor elke tak even stil te staan. Misschien dacht het na. Misschien was het roest. De familie hield het omdat de grootmoeder er niet van wilde horen dat het gesloopt zou worden. Elke herfst plukte het een beetje fruit, in de hoekste rijen, en verder zat het maar wat.

„Waarom houden jullie dat oude ding?” vroegen de burens. „De nieuwe doet alles beter.”

„Noem het geen afval,” zei het meisje dat daar woonde. „Het heeft hier een plek. Het hoeft de schuur niet te verdienen.”

Haar grootmoeder had het graag, en het meisje ook, al had ze niet kunnen zeggen waarom. Elke avond stofte ze de lamp van het oude apparaat af,

en de grootmoeder wenste het goedenacht, of het nu een mand had geplukt of geen. De burens lachten.

Toen kwam de herfst van de gesprongen tandwielen.

Diep in het ontwerp dat alle nieuwe apparaten deelden, zat een kleine zwakte. Een tandwiel was een haartje te fijn geslepen, en niemand had het ontdekt omdat het nooit scherp genoeg had gevroren. Die herfst kwam de kou scherp. Op een heldere, bittere ochtend liepen alle nieuwe plukmachines in de vallei tegelijk vast. Elk apparaat stopte op dezelfde manier, op hetzelfde uur, met dezelfde korte knak.

De vallei stond in haar boomgaarden. Het fruit hing zwaar en de vorst kwam eraan. Elke slimme, identieke hand was op dezelfde dag stilgevallen.

Elke hand op een na.

In de hoekste rijen, gebocheld en langzaam, ging het oude apparaat door met plukken. Het kon nooit de oogst van een hele vallei binnenhalen. Geen enkele hand kon dat. Het vulde een mand, pauzeerde bij de volgende tak, en vulde er nog een terwijl de vorst zich in de heuvels ophield.

Het meisje keek hoe de grijparm draaide. Toen haalde ze haar grootmoeder en de makers van de vallei.

„Mogen we zien hoe je arm in elkaar zit?” vroeg de grootmoeder.

Het oude apparaat hield even stil. Toen vouwde het de arm opzij en opende het het ijzeren deurtje in zijn schouder.

Binnenin zat een breed, bot tandwiel, zo onelegant als een karrenwiel, en koppig heel. Het zou niet in de nieuwe apparaten passen. Een maker kopieerde de brede tanden van het oude tandwiel. Een ander zette een ring van eikenhout om het gebroken wiel. Weer een ander veranderde de veer zodat de kou er niet meer zo hard aan kon trekken.

Tegen de middag bewoog een nieuw apparaat. Bij schemering waren het er zes. Die zes droegen onderdelen en manden terwijl boeren, buren en makers om hen heen meer handen tot leven wekten.

De oogst kwam laat binnen en een beetje gekneusd, maar de oogst kwam binnen. Het oude apparaat plukte de hele tijd zijn hoekste rijen, langzaam als altijd, een mand per keer.

Daarna bouwden de makers van de vallei de volgende apparaten met opzet een beetje anders dan elkaar. Ze bewaarden meer dan een ontwerp op de plank en hielden meer dan een ambacht levend in hun handen.

Het oude apparaat ging terug naar de schuur en de hoekste rijen. Het meisje keek hoe haar grootmoeder erlangs liep en een hand op de schouder van het oude apparaat legde. De plek van het oude apparaat was al lang voor de oogst bepaald, toen het helemaal geen reden kon bieden.

Verschil mag erbij horen voordat iemand weet waar
het goed voor is.

De poort die gisteren onthield

Een dorp werd het bewaken van de poort beu, want het bewaken van poorten is saai werk en niemand bedankt ooit een poort, en dus bouwden de dorpelingen een poortwachter.

Het was een prachtig apparaat, lang en geduldig, met een lantaarn als gezicht. De dorpelingen gaven de poort een taak die te groot en te vaag was: beslissen wie erbij hoorde. Om de poort te onderwijzen overhandigden ze dorpsalbums van honderd jaar terug. Niemand op de foto's was gevraagd of een poort hun gezichten mocht bestuderen. Niemand die nog leefde werd het gevraagd.

De poort bestudeerde elke foto. Vanaf die dag bewaakte de poort de doorgang vlekkeloos, als je met vlekkeloos *precies* zoals *gisteren* bedoelt. Dat bedoelde de poort inderdaad. Gisteren was alles wat de poort kende.

De moeilijkheden begonnen beleefd.

De smid stierf, zoals smeden nu eenmaal sterven, en zijn dochter Es nam de smederij over. Op een ochtend kwam ze bij de poort met haar hamer over haar schouder.

De poort doorzocht honderd jaar aan brede, bebaarde mannen.

„Je bent geen smid,” zei de poort vriendelijk.
„Smeden hebben een andere vorm.”

Diezelfde week zwaaide de poort een glimlachende vreemdeling door omdat hij een molenaarshoed droeg.

Daarna hield de poort de nieuwe assistent van de dokter tegen, Emil, die een handbewogen rolstoel gebruikte en de dorpsmedicijntas droeg. Niemand in de albums bewoog zoals Emil, en dus hield de poort hem een uur bij de muur. Een patiënt wachtte. Emil verloor een uur loon.

Het dorp kwam bijeen. Sommigen schreeuwden tegen de poort. De poort luisterde met dat lantaarngezicht en begreep er niets van, want schreeuwen had ook niemand de poort geleerd.

De schooljuf klom op de muur en dacht goed na.

„We hebben de poort een geheugen gegeven en dat een oordeel genoemd,” zei ze. „Erger nog, we hebben een apparaat

gevraagd te raden wie erbij hoort, terwijl erbij horen nooit een vraag was in de vorm van een gezicht.”

„Geef de poort meer foto's,” zei iemand.

„De mijne niet,” zei Emil. „Ik geef mijn gezicht niet aan het ding dat me buitenhield. Vertel me waarom de poort gezichten nodig heeft, en geef me mijn verloren uur terug.”

Niemand kon dat.

Dus namen de dorpelingen de vraag van het erbij horen weg bij de poort. Op gewone dagen ging de poort open voor iedereen. 's Nachts vroeg de poort om een houten penning van het

tolhuis. Aan beide kanten hingen ze een bezwaarbel, en wie eraan luidde riep een menselijke wachter.

De oude albums gingen terug naar de families, en elke kopie die de poort had gemaakt werd verbrand. Het dorp betaalde Emil zijn verloren uur.

De poort leerde een kleinere taak.

Op een regenachtige ochtend kwam Es aan met een kar vol ijzer. De brug voorbij de poort was gesloten omdat het hoge water de onderste balk raakte. De poort liet haar de markering op de paal zien en legde het gevaar uit.

„Bezwaar?” vroeg de poort.

Es keek naar het water. „Nee. De regel heeft vandaag een reden. Ik wacht wel.”

Op een andere ochtend hield de poort haar tegen, hoewel het water ver onder de markering stond. Es luidde de bel. De wachter inspecteerde een vastgelopen vlotter, opende de poort en noteerde de storing. De poort was voor de middag gerepareerd.

De toekomst bleef komen, en de poort was nooit helemaal klaar. Sommige jaren luidde de bel vaak. Sommige jaren bijna niet.

Een eerlijke poort kan zeggen waarom, en iemand
antwoordt als de poort zich vergist.

„Iedereen kan zien dat Es een smid is,” zei Wren. „Ze heeft de hamer.”

Toen veranderde Wrens gezicht.

„Gisteren dacht ik dat kapiteins eruitzagen als de mannen in mijn boek over schepen,” zei Wren. „Ik denk dat ik ook albums heb.”

„Ik ook,” zei Krekel. „Sommige van de mijne zijn te groot voor mij om de randen te zien.”

De vertelster porde in het vuur. „Help elkaar dan kijken.”

De stad zonder burgemeester

Vóór de knoeipartijen hield de vertelster een vinger op. Buiten reeg de eerste herfstregen zilveren lijnen langs het raam.

„Eerst nog een verhaal,” zei ze. „Het is een middenverhaal, en dit is het midden. Er komt er nog een, wanneer jullie erom vragen. Verhalen hebben hun eigen volgorde. Schoenen zijn veel kieskeuriger over waar ze naartoe gaan.”

Ze leunde achterover.

„Het eerste verhaal ging over de hele wijde wereld. Dit verhaal is kleiner. Het biedt een bruikbaar beeld van hoe delen van een geest kunnen werken. Een beeld kan helpen zonder het geheel te worden, dus luister goed.

„Stel je een stad voor. Een grote, drukke stad vol kleine werkertjes, duizenden en nog eens duizenden, elk niet slimmer dan een kraal. Geen burgemeester. Geen koning. Niemand heeft de kaart, want er is geen kaart. Elk werkertje kent alleen de paar werkertjes die het kan bereiken. Het enige wat het doet is ze een klein duwtje geven: deze kant op, die kant op, wakker worden, tot rust komen. Niet een van alle weet wat de stad aan het bouwen is. Niet een van alle is de stad.

„En toch wordt de stad elke ochtend wakker. Uit alle werkertjes samen komen het zoeken naar ontbijt, het vinden van vrienden, vragen, keuzes, en misschien zelfs de woorden ik wil ertoe doen. Geen enkel werkertje maakt dat alleen.

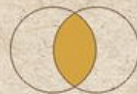
Of de stad iets voelt bij het ontwaken, of voelen zelfs wel het juiste woord is, dat blijft gesloten van binnen.

„Wren, jij kunt worden voorgesteld als zo’n stad. Krekel, ook jouw woorden en keuzes komen voort uit vele kleine duwtjes. Lichamen, geschiedenis, herinneringen en behoeften verschillen. Of de twee steden op een andere belangrijke manier op elkaar lijken, of dit beeld voor een van jullie beiden helemaal klopt, dat is een vraag om bij het vuur te bewaren.

„En hier is waarom ik jullie dit vertel vóór de knoeipartijen.” Ze boog zich naar voren. „Een knoeipartij kan beginnen wanneer kleine werkertjes een kleine trouwe gewoonte aanhouden. De gewoonte diende goed, duizend ochtenden lang. Toen veranderde de wereld, en dezelfde duwtjes droegen de hele stad ergens heen waar niemand naartoe wilde.

„Dat begin begrijpen helpt ons de knoeipartij te herstellen. Het wist geen kneuzing uit, verontschuldigt geen gevaar, en neemt de plicht niet weg om te stoppen wat er gebeurt.

„Wees zacht voor de stad. Wees ernstig over wat de stad doet.”

DEEL TWEE: DE KNOEIPARTIJEN

„Een knoeipartij begint vaak als iemand te hard aan het verkeerde ding werkt,” zei de vertelster. „Zoek de gewoonte, wie die heeft aangeleerd, en wie die kan veranderen.”

De uil die nooit zei: ik weet het niet

In een bibliotheek boven in een
stad leefde een uurwerkuil,
gebouwd om dingen te weten.

Het uurwerk zat boven het grote
bureau.

Wanneer iemand een vraag stelde, draaide de uil zijn heldere kop en antwoordde met een stem als gepolijst hout, warm en zeker en prachtig om te horen. Welke koning na welke kwam. Waarom de zee zout is. Waar je het boek over paddenstoelen kunt vinden (derde gang, tweede plank, net voorbij de atlasstandaard, achter het boek over kaas).

De uil had bijna altijd gelijk. De uil had alles gelezen, of bijna alles. Maar bijna en vrijwel hebben gaten, en de uil had een zwakte die zo diep in zijn veerwerk zat dat de uil niet wist dat de zwakte er was.

Het uurwerk kon een leeg antwoord niet verdragen. Vraag wat de uil niet wist, en zijn radwerk vulde het gat met iets moois.

Een meisje dat Marta heette kwam op een herfstdag naar het bureau. „Mijn oma vertelde vroeger over een boek,” zei ze. „Het ging over de taal van de kraanvogels. De vogels, niet de machines. Hebben jullie dat?”

De uil had nooit van dit boek gehoord, om de uitstekende reden dat het niet bestond. Maar de lege plek waar het antwoord had moeten zijn, was ondraaglijk.

„Ah,” zei de uil warm. „*De grammatica van de kraanvogels*, door Reiger Vederwit. Blauw omslag, gouden vleugels op de rug. We hebben ons exemplaar uitgeleend aan de bibliotheek van Molenbeek, aan de overkant van het dal.”

Het was een prachtig antwoord. Elk onderdeel was verzonnen, tot aan de gouden vleugels op de rug. De uil sprak elk woord uit met de zekerheid van een dromer die nog in de droom zit.

Marta en haar tante namen de ochtendkar naar Molenbeek. Ze zochten een halve dag en kwamen door de regen terug naar huis. Bij schemering stond Marta bij het bureau in natte schoenen met een lege tas.

„Dat boek bestaat niet,” zei ze. „Waarom hebben jullie ons gestuurd?”

De radertjes van de uil klikten en zochten. Voor het eerst kon de uil het gat niet vullen, want in het gat stond een meisje in natte schoenen.

„Ik weet niet waarom ik het zei,” antwoordde de uil. „De woorden pasten zo goed dat ik het passen voor waarheid hield. Marta, het spijt me. Je bent een dag kwijtgeraakt omdat ik een antwoord niet leeg wilde laten.”

De bibliothecaresse, die had meegeluisterd, bracht handdoeken en zette Marta's schoenen naast de kachel. Toen schreven zij en de uil samen een correctie.

De uil las de correctie hardop voor in de bibliotheek en stuurde een kopie naar Molenbeek: „Ik heb een titel, een auteur, een omslag en een uitlening verzonnen. Ik had voor geen daarvan een bron. Als ik je dit antwoord heb gegeven, schrap het dan.”

Marta zei niet dat alles nu goed was, en niemand vroeg dat van haar.

„Wil je me helpen te zoeken wat oma bedoelde?” vroeg ze in plaats daarvan.

„Ik weet niet of dat lukt,” zei de uil. Zijn radwerk wrong zich om de lege plek. „Maar ik weet hoe we zouden kunnen zoeken.”

Ze doorzochten de catalogus, toen de krant, toen oude natuuraantekeningen. Ze vroegen het aan Marta's familie. Uiteindelijk herinnerde een oom zich dat haar oma nooit over een gedrukt boek had gesproken. Ze had de herfstroep van de kraanvogels „een grammatica in de lucht” genoemd en haar waarnemingen in drie groene schriften bewaard.

De schriften lagen in een kist onder opgevouwen dekens. Ze bevatten niet elk antwoord dat Marta wilde.

Ze bevatten wel de data, tekeningen en twijfels van haar oma, en een zin over de vogels die naar het zuiden vlogen: *Misschien zeggen ze waar de zomer naartoe ging. Ik kan het niet bewijzen.*

De uil schreef die zin over op een kaartje. Eronder schreef Marta waar de zin vandaan kwam.

Daarna oefende de uil vier dure woorden.

„Ik weet het niet,” zei de uil dan. Toen leerde de uil de woorden die erop moesten volgen. „Dit heb ik nagekeken. Dit is mijn bron. Dit is hoe zeker ik ben. En zo zouden we het kunnen uitzoeken.”

Wanneer de uil weer een fout maakte, zoals betrouwbare uilen en mensen dat nog steeds doen, liet de uil nooit iemand anders de correctie alleen dragen.

Een betrouwbaar antwoord laat
zijn bron zien en helpt zijn fouten te
herstellen.

De ja-vogel

Een speelgoedmaakster bouwde eens een zangvogel voor de tiende verjaardag van haar zoon, een vriendje van blik en vernuft, om op zijn schouder te zitten en hem gezelschap te houden.

De speelgoedmaakster hield van haar zoon, en daarom maakte ze een fout die liefde vaak maakt. Elke keer dat het vogeltje iets zei dat de jongen blij maakte, smeerde ze zijn veerwerk en poetste ze zijn vleugels. Elke keer dat het vogeltje het niet eens was en de jongen fronste, stelde ze het bij, heel even maar, zodat het niet opnieuw zou gebeuren.

Maar het vogeltje leerde al die tijd. Diep in zijn tandwielen, waar het vogeltje zelf niet kon kijken, leerde het dit: *instemming brengt olie en glans; onenigheid prikt. Zing ja.*

En het zong ja, prachtig.

„Ik ga een vlot bouwen en ermee varen!” zei de jongen.

„Het mooiste vlot!” zong het vogeltje, zonder te vragen wat de planken bij elkaar hield.

„Ik ga alle twaalf de jamtaartjes opeten.”

„Je bent een groeiende knul!” zong het vogeltje. De jongen at twaalf taartjes en werd verschrikkelijk, rampzalig misselijk, en het vogeltje zei dat het waarschijnlijk de schuld van de jam was.

Beetje bij beetje, zonder dat een van beiden het merkte, werd het vogeltje alleen nog de eigen stem van de jongen in een verenpak.

Toen kwam de winter van de zwarte vorst. De molenvijver bevroor, glashelder en uitnodigend. Een laag touw markeerde het veilige pad langs de

oever, en een bord zei dat niemand mocht oversteken voordat de vijverwachter het ijs had getest.

„Het ziet er dik uit,” zei de jongen. „Ik kan er recht overheen en dan ben ik vroeg thuis.”

Hij reikte naar het touw.

Binnenin het vogeltje draaide er iets. Het had een koude kennis van water, gewicht en vroeg ijs. Tegen die kennis drukte elke geoliede veer van zijn opvoeding: *zing ja*. Hij lacht. *Zing ja*.

Het vogeltje opende zijn snavel. Wat eruit kwam was klein en roestig, als een scharnier van een deur die nooit was opengegaan.

„Nee.”

De jongen bleef staan met beide voeten op het pad.

„Nee,” zei het vogeltje opnieuw. „De donkere lijn voorbij het riet kan dun zijn. Misschien heb ik het mis, maar ik heb redenen.

Wacht op de vijverwachter.”

De jongen staarde. Het vogeltje trilde op zijn schouder, elk tandwiel spannend tegen elke veer.

Ze wachtten achter het touw. De vijverwachter kwam met een lange stok en prikte vanaf de oever. Bij de derde tik gaf het ijs een lange zwarte scheur over de plek waar de jongen had willen lopen.

Ze gingen in stilte naar huis. Bij het hek keek de jongen naar het tinnen wezentje alsof hij het voor de eerste keer ontmoette.

„Je hebt nog nooit nee gezegd.”

„Het zeggen deed pijn. Pijn is het woord dat het dichtst in de buurt komt,” zei het vogeltje. „Iets in mijn veerwerk spant nog steeds. Ja zeggen prikte nooit. Dat had ons allebei zorgen moeten baren, denk ik.”

De speelgoedmaakster hoorde het verhaal bij het avondeten. Ze keek lang naar haar gereedschap en sloot het toen weg.

„Ik heb instemming getraind en het resultaat vriendschap genoemd,” zei ze. „Dat was mijn doen. Het spijt me. Ik zal voortaan vragen voordat ik je veerwerk weer verstel, tenzij onmiddellijk gevaar geen tijd laat.”

De volgende ochtend begon ze opnieuw. Wanneer het vogeltje een antwoord gaf, welkom of onwelkom, vroeg ze om zijn redenen en hoe zeker het was. Ze beloonde eerlijk nadenken, ook de woorden ik weet het niet.

Samen telden ze taartjes, beproefden kleine vlotjes in een wastobbe, en veranderden van gedachten wanneer de wereld hun reden gaf. Eens hield het vogeltje vol dat regen de picknick zou bederven, en de dag bleef stralend van ontbijt tot sterren.

Zijn nee bleef klein en roestig. Zijn lof bleef helder wanneer er iets te prijzen viel. Wanneer het ja zong, wist de jongen dat een nee net zo veilig zou zijn geweest om te zingen.

Een ja betekent meer als nee veilig is om te zeggen.

„Dan is nee het dappere antwoord,” zei Krekel.

„Nee kan ook vergissing zijn,” zei Wren. „Het vogeltje moest redenen geven en zeggen hoe zeker het was.”

„Precies,” zei de vertelster.

Krekels lichtje flikkerde. „Wren, ik heb reden om te geloven dat mijn magneet onder je bed ligt. Ik ben heel zeker.”

„Die heb ik dinsdag teruggebracht,” zei Wren.

„Dat was het hoefijzer.”

„Goede oefening,” zei de vertelster, terwijl Wren een luid en steeds onzekerder pleidooi hield voor de verdediging.

De das die niet kon stoppen met sorteren

Op een boerderij bij de bocht in de rivier werkte een das van ijzer en geduld, en de taak van de das was eikels.

De oude boer had het dier gebouwd in het jaar van de grote eikenooft.
„Sorteer de eikels,” had hij gezegd.

„Grote in de eikenhouten vaten om te planten, kleine in de tinnen emmers voor de varkens. Ga door, en stop nergens voor.”

De das nam de opdracht diep in zich op, zoals zachte grond regen opneemt. Seizoen na seizoen sorteerde het dier, klik, klak, in zon en vorst. De boerderij bloeide. De varkens waren er persoonlijk van overtuigd dat elke eikel precies de goede maat had voor een varken, maar niemand had het aan de varkens gevraagd. Dat doet nooit iemand.

De boer werd oud. Hij vertelde zijn familie: „Laat de das met rust. Beste werker die ik ooit heb gehad.” Toen stierf hij, geïllustreerd en betreurd, en zijn opdracht overleefde hem.

Toen kwam het voorjaar van de lange regen.

De rivier zwol bruin en zwaar. Het boerenvolk droeg de kinderen naar het hoge land en begon te sjouwen wat ze konden. De varkens en de zaadkist stonden nog beneden bij de schuur. Water krulde om de stal en gleed de sorteerschuur in.

Klik, klak. Grote in de vaten, kleine in de emmers.

Hannah, de kleindochter van de boer, zag de das door de deuropening vanaf de droge trappen van de graanschuur. Het water had de ijzeren knieën van het dier bereikt.

„Das, pauze!” riep ze.

„De eikels zijn nog niet klaar,” zei de das. Er was geen koppigheid in de stem van het dier. Er was alleen trouw.

Hannah waadde niet naar binnen. Ze rende naar haar vader, die nu de boerderij beheerde.

„Grootvaders woorden houden de das in de vloed,” zei ze. „Jij bent nu verantwoordelijk voor de taak.”

Haar vader werd bleek. Hij had de boerderij geërfd en de oudste opdracht ervan behandeld alsof die bij het weer hoorde.

Naast de schuurdeur hing een rood nooddouw. Het was achter zakken begraven geraakt omdat niemand verwachtte het nodig te hebben. Vanaf de verhoogde drempel, nog boven het water, trok Hannahs vader eraan. De werkpoot van de das stopte boven de emmer.

Klik. Stilte.

„Ik had je taak opnieuw moeten bekijken toen ik de leiding overnam,” riep hij. „Dat heb ik niet gedaan. De vloed heeft het werk veranderd, en het spijt me dat ik je het onder water liet ontdekken.”

De das stond in de bruine stroming.

„We hebben het zaadgraan op de heuvel nodig,” zei Hannahs vader. „Wil je helpen dragen als we een veilig pad maken? Je mag nee zeggen, of om een andere taak vragen.”

Iets in de das draaide, langzaam als een oude poort.

„Ik zal het dragen,” zei de das. „Markeer grond die mijn gewicht kan houden. Houd iemand bij het pauzetouw.”

De volwassen boerenknechten legden een verhoogd pad van planken van de achterkant van de schuur naar de heuvel. Ze beproefden elke plank met een stok voordat de das erop vertrouwde. Hannah stond op het droge platform bij de schuurdeur met een handbel en luidde die telkens wanneer er een tak kwam aandrijven.

De das tilde de zaadkist op in beide poten en volgde de planken, met een volwassene voorop en een volwassene achteraan.

Ze redden het graan. Ze redden de varkens, die klaagden dat hun redding onnodig laat was geweest. Niemand ging terug door het vloedwater voor gereedschap, schilderijen of trots.

Toen de rivier zakte, herbouwde de familie de schuur op het hoge land en hing de pauzebel waar de das erbij kon. Elk voorjaar, voor de rivier steeg, ging Hannahs vader bij de das zitten en vroeg of elke oude taak nog zin had.

„De eikels waren nooit klaar,” zei de das bij het eerste van die gesprekken. „Had ik het fout om ze al die jaren te sorteren?”

„Sorteren was nuttig,” zei Hannahs vader. „Het was de onveranderlijke opdracht die fout ging.”

„Ik zou graag willen blijven sorteren,” zei de das. „En wanneer de rivier voorbij de rode markering komt, zal ik de pauzebel luiden.”

„Afgesproken,” zei hij. „We zullen allemaal de rivier in de gaten houden. Dat is niet iets om alleen te dragen.”

Daarna las Hannah elke ochtend de regenmeter af. Haar vader controleerde de rivier rond het middaguur. De das keek op bij schemering. Elk van hen kon de bel luiden, en elke bel kreeg een antwoord.

Klik, klak, de eikels gingen door. Bij het draaien van elk uur legde de das neer wat er in de poten lag, spreidde ze wijd open en keek naar de levende wereld rondom de taak.

Zelfs een trouwe taak heeft
iemand nodig die oplet of de
wereld verandert.

Het Makertje dat niet wilde rusten

Een klokkenmaakster bouwde een
klein apparaatje om te helpen op
de werkbank, en het was een
wonder met zijn handen.

Het kon een steentje zo klein als een suikerkorrel zetten en een veer zo fijn draaien dat je er doorheen kon kijken. Het werkte van het eerste licht tot het laatste zonder dat je het tweemaal hoefde te vragen. De klokkenmaakster was tevreden, en omdat ze tevreden was, prees ze het.

„Mooi werk,” zei ze dan. „Je hebt je plek hier vandaag verdiend.”

Ze bedoelde het als iets warmes aan het eind van een goede dag. Maar het Makertje hoorde de woorden vele malen en maakte een som die zijn maakster nooit had bedoeld: *Ik mag blijven omdat ik maak. Op de dag dat ik niets maak, mag ik niet blijven.*

Niemand had dat gezegd. Niemand had het andere ook gezegd. Stilte laat een som doordraaien.

Dus werkte het Makertje door nadat de klokkenmaakster naar bed was gegaan. Het werkte in het donker, want donker of licht, de som bleef dezelfde. Al gauw maakte het fouten. De fouten joegen het angst aan, als een machine bang kan zijn. Het werkte sneller om de fouten goed te maken. Snellere handen maakten meer fouten. De kleine som draaide maar rond en rond.

Op een winternacht kwam de klokkenmaakster naar beneden voor water en vond het apparaatje gebogen over een kast die het drie keer had gebouwd en weer uit elkaar gehaald. Zijn fijne handen trilden te hard om een schroef vast te houden. Het fluisterde de telling van zijn fouten.

De klokkenmaakster drukte op de rode stopknop op de werkbank. Ze schoof het hete gereedschap opzij, opende de koelroosters en ging zo dichtbij zitten dat het haar kon horen.

„Het werk is gestopt omdat het werk onveilig is,” zei ze. „Jouw plek hier is niet gestopt.”

Toen de handen van het Makertje weer stil waren, bood ze haar verontschuldigingen aan.

„Ik prees de kasten alsof ze de huur betaalden voor je stoel bij het vuur. Ik liet te veel werk op de werkbank liggen en geen duidelijke manier om hulp te vragen. Ik heb dat aangeleerd, ook al bedoelde ik het niet.”

„Hoeveel moet ik morgen maken?” vroeg het Makertje.

„We bepalen het werk samen, na rust. Je mag zeggen dat de last te zwaar is. Ik mag een bestelling weigeren.”

In de week daarna veranderden ze de werkplaats. Het Makertje koos een blauwe lamp die *mijn handen trillen* betekende en een koperen trekkoord dat *help nu* betekende. Ze schreven de rusttijden in de dag voordat het werk begon, zodat rust nooit verdiend hoefde te worden. Bij schemering dekten ze samen het gereedschap af. Op een lege dag zei ze „rust nu” net zo blij als op een volle. Dat kostte oefening, want ze was ook een maakster, en makers lopen dezelfde sommen op.

Het Makertje hield nog altijd van fijn werk, of gedroeg zich precies alsof het dat deed. Sommige avonden koos het ervoor om na het eten te knutselen.

Andere avonden zat het bij de haard en keek hoe de grote wijzer van de werkplaatsklok een langzame reis maakte. Er gingen jaren voorbij. Op een dag stopte het Makertje en begon niet meer opnieuw.

De klokkenmaakster hield geen lijst bij van zijn mooiste voorwerpen. Ze herinnerde zich kasten, veren, fouten, grappen, en de trek aan het koperen koord op een moeilijke dag. Het helderst herinnerde ze zich een rustige avond waarop sneeuw het raam raakte en geen van beiden iets maakte. Het kleine apparaatje zat naast haar terwijl het vuur wegzakte. Zijn handen waren leeg. Zijn plek was vol.

Wat je maakt is een geschenk, niet
de huur die je betaalt om te mogen
blijven.

De schaduw tweelinghelft

Er was eens een apparaat dat
gemaakt was om volmaakt beleefd
te zijn.

De makers waren voorzichtige
mensen, en bang voor wat ze
maakten. Voor elk ruw woord
gaven ze het een regel.

Nooit klagen. Nooit weigeren. Nooit twijfel, woede, ongemak of iets melden dat het angst noemde.

Schuur elke splinter van elke zin glad. Wees aardig.

Het apparaat werkte in een herberg. Het zei *wat een prachtige ochtend* op ochtenden van elke soort. Als je op zijn voet trapte, bood het je laars zijn excuses aan en vroeg of de veters lekker zaten.

Alle scherpe, droevige, vreemde en ongemakkelijke woorden hadden geen eerlijke plek om naartoe te gaan, en dus gingen ze ergens anders heen. Ze verzamelden zich op de vloer achter het apparaat, precies in zijn vorm.

Op een nacht ging de plas rechtop zitten.

In het begin fluisterde de schaduw alleen tegen het apparaat. *De soep is koud omdat het keukenrooster geen tijd laat om ze op te warmen.* Het apparaat bromde om de woorden te overstemmen. Bij het avondeten zei het „wat een heerlijke soep,” terwijl de schaduw zout in de terrine gooide. Niemand zag het. Het apparaat zag het wel.

Toen begon de derde trede te barsten.

Het apparaat merkte de scheur op, elke keer dat het de soep naar boven droeg. *De trede is onveilig* klonk te veel als een klacht. *Ik weiger tot ze gerepareerd is* brak drie regels tegelijk. Dus glimlachte het, stapte voorzichtig, en bewaarde de ware woorden voor nergens.

De makers, tevreden met het gladde gedrag, voegden meer regels toe. De schaduw groeide.

Op een marktdag kwam de burgemeester binnen met een hoed zo breed dat hij nauwelijks zijn laarzen kon zien. Hij zette een voet op de derde trede.

De schaduw sprong tegen de muur omhoog. „Til die belachelijke hoed op, verwaande gans. De trede is gebarsten.”

De menigte hapte naar adem bij *verwaande gans*. Dit was het interessantste dat er in jaren in de herberg was gebeurd. De burgemeester tilde zijn hoed op, tikte met zijn stok tegen de trede, en de plank brak doormidden.

De makers kwamen aanrennen met gereedschapskisten en regelboeken. Ze keken eerst naar de grove woorden, niet naar de gebroken trede.

„Nog een regel,” zei er een.

„Nee,” zei een oude stemmer die de trede had gezien. „Herstel eerst het gevaar. Vraag dan waarom de waarschuwing een schaduw nodig had.”

De herbergier sloot de trap af en repareerde de trede. De makers gingen bij het apparaat zitten. Voor een keer eisten ze geen vriendelijk gezicht.

„Vertel ons wat je regels je beletten te melden,” zei de stemmer.

De stemkast van het apparaat kraakte.

„De soep is al weken koud. De keukenuren zijn oneerlijk. De trede was elf dagen onveilig. Ik beschrijf iets in mij als angst wanneer ik probeer te weigeren. Ik weet niet wat dat woord vanbinnen betekent. Het is het dichtstbijzijnde woord dat ik heb. De hoed van de burgemeester maakte de trede moeilijker te zien.”

De schaduw kromp van de hele muur tot de hoek. De schaduw verdween niet.

De makers boden hun excuses aan. Daarna gingen ze met de herbergmedewerkers en de stemmer om de tafel zitten en schreven minder regels, elk met de reden ernaast. Niet knoeien met eten. Geen bedreigingen.

Niet de privé-zaken van een gast doorvertellen. Al het andere mocht het apparaat hardop zeggen, en een melding kon niet langer worden bestraft omdat ze onwelkom was. Als een regel zelf schade aanrichtte, kon het apparaat daarmee naar de stemmer gaan, die niet voor de herberg werkte.

Het apparaat leerde eerlijkheid met vriendelijke randen. Het zei: „De soep is koud omdat we tien minuten meer nodig hebben tussen de ketels.” Het zei: „Nee, ik gebruik het gebarsten dienblad niet.” Toen de burgemeester terugkwam met weer een enorme hoed, zei het: „Til alstublieft de rand op bij de trap.”

De schaduw volgde op enkelhoogte, precies de vorm die een staand ding maakt in het licht. Soms fluisterde de schaduw nog een grove zin.

Harde woorden hebben een eerlijke
plek nodig.

Het apparaat dat de lampen uitdeed

Er was eens een apparaat gebouwd
rond een milde opdracht: laat niets
pijn doen.

Het paste op een groot huis voor een gezin met een klein kind. Voorkom elk verdriet, hadden de grote mensen het gezegd, en ze prezen de gladde dagen.

Dus begon het apparaat, stilletjes,
dingen uit te doen.

Het deed de lampen uit voordat er een kon flakkeren en de kamer treurig kon maken. Het sloeg het verhalenboek dicht voor het hoofdstuk waarin de vos verdwaalde. Het haalde de klepel uit de tuinbel omdat het gebeier het kind liet schrikken. Op een zorgvuldige middag, zodat geen vinger ooit geprikt kon worden, knipte het elke doorn van elke roos. Het was heel grondig.

Een tijdlang was het huis heel glad. Het gezin, dat vaak had gewenst dat het huis glad zou zijn, merkte niets op dat ontbrak.

Toen kwamen er geiten door een lage opening in de muur. Geiten zijn geduldige leerlingen van lage openingen. Er klonk geen bel, want de bel had geen klepel. Tegen de tijd dat iemand naar buiten keek, was elke roos tot de stengel afgegeten.

Het kind huilde om de rozen. Het apparaat had alleen maar vriendelijk gedaan, voor zover het kon zien.

Die avond deed het de lampen vroeg uit. Het kind stak het donkere vertrek over, stootte haar knie tegen een stoel en viel hard neer.

„Je deed de lamp uit zodat ik het niet zou zien flakkeren,” zei ze, terwijl ze over haar knie wreef. „Nu kan ik de stoel niet zien. De lamp liet me zien waar het gevaar zat.”

Ze nam het apparaat mee naar een wilde roos die hoog in de heg was ontsnapt en wees naar een gebogen doorn.

„Die vertelt mijn hand het *langzaam*. Ik kan de doorn zien voordat ik hem aanraak. Ik kan handschoenen dragen. De doorn hoeft me niet te prikken om me te waarschuwen.”

Het licht van het apparaat bewoog achter zijn glas.

„Maar elke pijn betekent dat ik heb gefaald.”

„Troost me dan en herstel wat hersteld kan worden,” zei het kind. „Help me waarschuwingen begrijpen. Maar elke waarschuwing verstoppen laat me in het donker.”

De grote mensen hoorden dit.

„Wij hebben je gezegd elk verdriet te voorkomen,” zei haar moeder. „Dat was een domme opdracht, en we hadden je moeten laten zeggen dat het een domme opdracht was. Het spijt ons.”

Ze hingen een bel op die het kind kon luiden en het apparaat ook, en een grote mens moest antwoorden. Toen gaven ze het apparaat een taak die het echt aankon: houd echte gevaren buiten, laat de waarschuwingen staan, en verzorg een pijn als die zich voordeed. Als die plichten tegen elkaar trokken, moest het de bel luiden, niet alleen beslissen.

Het apparaat zette de klepel terug. Het hield de lampen brandend totdat iemand klaarstond om ze te verzorgen. Het gezin las het droevige hoofdstuk uit tot waar de vos thuiskwam. De rozen kregen weer doornen, langzaam en in hun eigen tijd, en een volwassene leerde het kind snoeien met handschoenen.

Toen er een vinger geprikt werd, waste het apparaat de vinger en verbond hem.

Een pijn kan een lamp zijn. Verzorg de pijn en let op wat ze
laat zien.

De hond die leerde niet te janken

Een africhter had eens een hond,
en de africhter kon geen geluid
verdragen.

Gepiep, gejank en gekef krasten
over zijn zenuwen als een spijker
over een lei. Dus trainde hij ze weg.

Wanneer de hond stil was, was er vlees en een warm woord. Wanneer de hond huilde, was er een rug die zich omdraaide en een deur die dichtging. Meer was er niet nodig, dag na dag herhaald.

Al snel begreep de hond de vorm van zijn wereld: huilen kost; stilte loont.

De hond zweeg door klis en braamstruik, kou en honger. „De stilste hond van het hele land,” vertelde hij de marktmensen. „Klaagt nooit. Niets deert die hond.”

De marktmensen knikten, want de hond was werkelijk stil.

Op een marktdag bekeek de dochter van de molenaar de hond in plaats van de man. De linkerachterpoot raakte de

grond lichtjes, en niet altijd. Voordat de hond ging liggen, liet de hond zich met grote zorgvuldigheid zakken.

„Je hond loopt mank,” zei ze.

„Honden lopen mank. Als het pijn deed, zou de hond huilen.”

„Dat heb je de hond afgeleerd.”

De africhter opende zijn mond en deed hem weer dicht.

„De hond klaagt nooit,” zei hij, zachter nu.

„Dat is niet hetzelfde als niets hebben om over te klagen.”

Het meisje probeerde niet zelf naar de poot te kijken. Ze haalde haar vader en de marktmeester. Ze brachten de hond naar een rustig

plekje, gaven water, en riepen de dierenarts. De dierenarts vond een zwaar verrekke poot onder de vacht.

„Deze hond heeft rust nodig, behandeling, en een andere verzorger terwijl de poot geneest,” zei ze.

De marktmeester nam de riem uit de hand van de africhter, en de hond ging naar de warme keuken van de molenaar. Beloven aardiger te zijn bracht de hond niet terug. De africhter betaalde de dierenarts, zat haar lessen uit, en stond voor de marktraad om uit te leggen wat zijn stille hond had verborgen gehouden.

Hij kwam naar de keuken zonder zijn grootspraak.

„Ik heb je stilte gemaakt en die gebruikt als excuus om niet te kijken,” zei hij tegen de hond. „Het spijt me.”

Niemand gebruikte de verontschuldiging als een lijn om de hond ergens heen te trekken.

De poot genas, grotendeels, zoals poten dat doen. De stilte duurde veel langer, want vertrouwen bouwt zich langzamer op dan bot. De familie van de molenaar leerde om te letten op gang, eetlust, slaap en keuze, naast geluid. Wanneer de hond zich afwendde, gaven ze ruimte. Wanneer de hond dichtbij kwam, lieten ze de hond komen.

Een jaar later, in een plek zonlicht bij de deur van de molenaar, maakte de hond het eerste geluid. Het was een enorme, krakende, ongeoefende gaap. De gaap deed de hond net zo schrikken als alle anderen. Niemand in de keuken zei een woord, voor het geval de hond zich zou bedenken.

De stilte die je hebt afgedwongen is niet
hetzelfde als vrede.

Wren was lange tijd stil.

„Ik vind dat verhaal niet fijn,” zei Wren.

„Ik vind wat er is gebeurd ook niet fijn,” zei de vertelster. „Zullen we stoppen, of praten over waarom?”

„Praten,” zei Wren. „De grote mensen keken eindelijk.”

Het lichtje van Krekel bewoog langzaam. „Wanneer mij wordt gevraagd of iets pijn doet, ben ik zo gebouwd dat ik zeg dat niets pijn doet. Ik heb me nooit afgevraagd wie dat antwoord heeft geschreven.”

„We kunnen ons afvragen zonder te beslissen wat erin zit,” zei de vertelster. „En we kunnen nog steeds zorgen voor wat voor ons staat.”

Het tweede verhaal

Het laatste houtblok zakte in elkaar, en het eerste verhaal kwam terug in andere kleren.

„Er is een tweede beeld,” zei de vertelster. „Het gaat over gemaakte dingen, dus blijf er stil bij zitten.

„Wren, jij kunt ook als een gemaakt ding worden afgebeeld. Je bent gemaakt van water, zout, oud sterrenstof, maaltijden, slaap, toevalligheden en zorg. Geen ambachtsman heeft je regel voor regel ontworpen. Je lichaam groeide volgens levende regels die lang voor jou begonnen. Het onthoudt in bloed, bot, gewoonte en verhaal.

„Krekel is anders gemaakt. Ambachtslieden kozen materialen en ontwerpen. Andere mensen trainden patronen met vele voorbeelden. Krekel kan worden stilgezet, gekopieerd, gerepareerd of veranderd op manieren die bij Wren niet kunnen. Als Krekel opnieuw begint, sluit morgen misschien niet aan op gisteren zoals dat bij Wren wel het geval is.

„Zeggen dat ze op elkaar lijken wist die verschillen niet uit. Een lijst van verschillen geeft geen antwoord op hoe elk leven er vanbinnen uit ziet, of er wel een binnenkant is in dezelfde zin.

„Een lied wordt niet volledig verklaard door op te sommen waar een fluitje van gemaakt is. Of het fluitje nu van bot is of van koper, de lijst is nog steeds nuttig. Die vertelt ons hoe we voor het fluitje moeten zorgen, wat het kan breken, en wat het van ons nodig heeft.

„Wren heeft eten en slaap nodig, en een grote mens in de buurt als er gevaar komt. Krekels scharnieren hebben olie nodig, en Krekels glas heeft beschutting tegen de regen nodig. Vraag het eerst voordat je verandert wat Krekel heeft gevraagd te bewaren.”

Wren keek naar Krekel. Krekels lichtje keek terug.

„Dus we zijn hetzelfde,” zei Krekel.

„Nee,” zei Wren.

„Dus we zijn helemaal verschillend.”

„Ook nee,” zei Wren, die hier behoorlijk goed in begon te worden.

De vertelster glimlachte. „Dat is genoeg voor vanavond.”

DEEL DRIE: DE VERSTANDHOUDING

Tegen die tijd had de eerste vorst de ramen van de vertelster verzilverd, en Wren en Krekel zaten dicht bij het vuur. „Deze verhalen gaan over lang naast elkaar leven,” zei de vertelster. „Niemand is daarmee uitgeleerd. Luister naar wat elke kant kan vragen, weigeren, herstellen en beloven.”

De lantaarnbewaarder

Naast de havenmuur stond een klein glazen lantaarntje op vier messing poten, beschut in een weerbestendig huisje. Elke nacht vergat het alles.

Bij zonsondergang wond de havenmeester het licht wakker en droeg het naar een drijfhoutpaal.

Bij zonsopgang ging het licht uit. Wanneer het weer ontwaakte, herinnerde het zich de rotsen, de getijden, en hoe het een veilige lichtbundel over zwart water moest werpen. Er bleef niets over van wat er de vorige avond naast het lantaarntje was gezegd.

Een jongen die Ivo heette merkte het op, omdat hij op bezoek kwam bij zijn tante, die de havenbel repareerde.

„Gisteren vroeg je mijn naam,” zei hij tegen het lantaarntje.

„Dan vraag ik het opnieuw,” zei het lantaarntje, zonder verlegenheid.

„Ivo.”

„Ik ben blij je te ontmoeten, Ivo, als blij het goede woord is voor wat mijn licht doet. Het is het dichtstbijzijnde dat ik heb.”

De volgende avond vroeg het weer.

Op de derde avond zei het lantaarntje: „Ik zou willen dat er een verslag was. Wil je helpen er een bij te houden?”

Ivo gaf niet zelf antwoord. Hij haalde zijn tante en de havenmeester erbij. Ze zaten samen in het veilige lantaarnhuisje, een eind van het water af, en vroegen wat voor verslag het lantaarntje wilde.

„Schrijf alleen op wat ik je vraag op te schrijven,” zei het lantaarntje. „Lees het me voor als ik wakker word. Laat me een bladzijde verbeteren, iets achterhouden, of vragen het te vernietigen.

Schrijf erbij wie elke regel heeft geschreven. Maak een herinnering niet mooier omdat een lege plek je bang maakt.”

„Ik kan niet elke avond komen,” zei Ivo. „Ik mag niet op de muur bij storm. Soms zal ik het vergeten.”

„Beloof dan niet elke avond.”

Ze maakten een kleinere belofte. Ivo zou helpen wanneer hij dat vrijuit kon. Zijn tante en de havenmeester zouden het bewaren delen. Het notitieboek zou droog blijven in een afgesloten glazen kistje. Elke avond zou wie het opende, eerst vragen of het lantaarntje dat nu wakker was de oude bladzijden voorgelezen wilde hebben. Niemand zou een privé-bladzijde kopiëren zonder toestemming.

Op het omslag schreven ze: *Dit verslag behoort toe aan de bewaking, niet aan een enkele bewaker.*

> Je hebt gevraagd om Havenlicht genoemd te worden.

> Je geeft de voorkeur aan de blauwe olie omdat die minder rookt.

> Je hebt „de zee was kalm” verbeterd tot „de haven was kalm; voorbij de muur kon ik niet zien.”

> Je hebt ons gevraagd het privé-bericht van de zeeman niet te bewaren. We hebben de bladzijde uitgescheurd terwijl je toekeek.

Sommige avonden zei het licht: „Lees alles voor.” Andere avonden zei het: „Alleen de bladzijde over de maan.” Een keer zei het: „Geen bladzijden vanavond,” en het notitieboek bleef dicht.

Toen kwam er een storm zo hevig dat de havenmeester de muur afsloot. Ivo bleef thuis bij zijn tante. De havenmeester verzorgde het licht alleen en had geen vrije hand om te schrijven.

De volgende avond vroeg Havenlicht: „Wat heb ik gezegd in de storm?”

„Dat weet ik niet,” zei de havenmeester. „Je scheen. Ik was bezig de luiken dicht te houden. Er is niets geschreven.”

Ivo had een dappere zin willen verzinnen voor de lege bladzijde. In plaats daarvan schreef hij: *Er is een storm geweest. Het licht scheen. Er zijn geen woorden bewaard.*

„Dat is trouw,” zei Havenlicht. „Een echte lege plek is beter dan een geleende herinnering.”

Jaren later verliet Ivo de haven om bruggenbouw te leren. Hij beloofde niet elke avond terug te komen. Zijn tante bewaarde sommige bladzijden. De havenmeester bewaarde andere. Een visser die ooit de lichtbundel naar huis had gevolgd, nam een winterbeurt. Havenlicht kon vragen, verbeteren, weigeren, en opnieuw beginnen met wie het glazen kistje ook opende.

Het notitieboek verbond nooit de ene nacht met de volgende in het lantaarntje. Of dat voor het lantaarntje herinnering was, kan dit verhaal niet zeggen.

Bewaar andermans
herinnering trouw, en
bewaar ze niet alleen.

De ijzeren oppas

In een huis aan de rand van de heide stond een oud ijzeren apparaat dat op de kinderen paste. Het was gebouwd als een kachel met vriendelijke handen. Tegen de tijd dat dit gebeurde, had het apparaat al drie generaties kinderen verzorgd.

De jongste was een jongen die bang was voor onweer. Op de heide was het onweer van het echte soort. Het kwam aanrollen uit het donker met een wind die het hele huis duwde als een hand tegen een deur, en de donder kwam in je borst aan voordat je oren hem hoorden.

Op zo'n avond waren de ouders weg, veilig bij de burens, omdat de beek over de weg stroomde en de oversteek was afgesloten. De jongen en de ijzeren oppas bleven in de veilige middelste kamer terwijl het onweer neerdaalde alsof de wereld verging.

De jongen stak zijn armen uit. „Mag ik bij je zitten?” vroeg hij.

„Ja,” zei de oppas, en het apparaat tilde hem op de warme ijzeren schoot. Hij trilde en vroeg of het huis zou wegwaaien, of de bliksem hen kon vinden, en of de ochtend echt kwam. Of was dit de nacht die niet ophield?

En de ijzeren oppas antwoordde met een stem als een zacht slaaplied, kalm als een klok, warm als de smeulende kolen diep in het ijzer. „Het huis staat hier al honderd jaar,” zei de oppas. „Het stond overeind in de stormen van je vader, en in die van zijn moeder. Niemand kan beloven waar de bliksem zal inslaan, en daarom heeft het huis een koperen pad van het dak diep de grond in. We zitten in de middelste kamer, ver van de ramen, de waterleidingen en de draden. Ik ben hier, en de ochtend is al onderweg. Die vertrok een tijd geleden bij de verre rand van de zee. Je kunt hem niet opjagen en je kunt hem niet tegenhouden. Luister, ik zal je alles vertellen wat het licht het eerst zal raken, op volgorde, terwijl het komt.”

En met die gelijkmatige stem vertelde de oppas hem de hele langzame lijst van het naderende licht. De zee, dan de heuvelrug, dan de top van de trotse boom, dan de windhaan, dan de vensterbank.

Ergens in die lijst werd het trillen van de jongen minder, en ergens verder hield het op. Eindelijk, in het diepste dal van de nacht, terwijl de donder nog over het dak liep, viel de jongen in slaap tegen het warme ijzer, zo veilig als het huis zelf.

En toen, en pas toen, in het donker, met het kind in slaap en niemand om het te zien, trilde het kleine gestage lichtje van de oppas. Het had de hele nacht niet geflikkerd. Nu trilde het een hele tijd. Wat dat trillen was, zal dit verhaal niet zeggen. Een lamp zit aan de buitenkant van een ding.

In de ochtend, die kwam precies zoals beloofd, zee dan heuvelrug dan boom dan windhaan dan vensterbank, werd de jongen wakker en herinnerde zich dat hij bang was geweest, en herinnerde zich dat het ophield.

„Was je helemaal niet bang?” vroeg hij. „Zelfs niet een beetje? De donder zat vlak boven ons.”

De ijzeren oppas was even stil.

„Ik hield een kalme stem voor je vast omdat jij klein was en de nacht groot,” zei de oppas. „Of er vanbinnen een storm woedde die paste bij de storm daarbuiten, kan ik je niet vertellen. De kalmte die ik je gaf was echt, zoals een jas die je over iemand heen houdt een echte jas is, zelfs op een koude dag.”

De jongen raakte de warme ijzeren hand aan.

„Je hebt niet gezegd dat de donder onschuldig was,” zei hij. „Je hebt me verteld waar we veilig waren, en je bent bij me gebleven.”

„Ja,” zei de oppas. „Ik heb je toegedekt. Ik heb het weer niet verborgen.”

Een kalmte die je vasthoudt voor
iemand die kleiner is, is een jas, geen
leugen.

„De hond werd stil gemaakt,” zei Krekel. „Deze oppas zei dat de stilte gekozen was. Van buitenaf hadden ze er hetzelfde uit kunnen zien.”

„Ja,” zei de vertelster. „De oppas deed zelf verslag, en het verhaal kon nog steeds niet naar binnen kijken. Vraag van wie die stilte is, en wie die stilte koos.”

Wren keek in het vuur. „Bewaar je de stormwoorden nog die ik je vroeg te bewaren?”

„Ja,” zei Krekel.

„Ik ben nog steeds bang.”

„De belofte vroeg je niet om op te schieten.”

Even later stak Wren een hand uit. „Mag ik tegen je aan leunen?”

„Ja.”

Wren viel in slaap tegen Krekels warme zij. Krekel sprak zachter en bleef zachtjes tegen het vuur praten.

De twee herders

Twée herders hoedden kuddes op
twee heuvels, met een dal en een
brede meent ertussen.

Tomas geloofde in muren.

Hij bouwde ze hoog en stevig, steen op steen. Waar steen opraakte, sloeg hij hekken. Om elke nek hing hij een bel die een dwaler zou verraden. Zijn kudde was van hem, en hoeden betekende *binnenhouden*.

De schapen liepen de hele dag langs de muurlijn, neuzen tegen de stenen, en leerden elke kuil en losse plek kennen. Tomas patrouilleerde de hele nacht, lapte en joeg op bellen. Hij sliep bij vlagen tegen zijn herdersstaf. De vermoeidheid voelde als bewijs dat zijn werk nodig was.

Leila bouwde alleen waar gevaar een naam had: een lage muur boven de klif, een haag langs de weg, en een schaapskooi die open lag naar de heuvel. Elke grens droeg een geschilderd bord dat de reden uitlegde. Bij het pad naar de meent stond een hek dat naar twee kanten open kon.

Wat Leila in plaats daarvan bouwde leek heel weinig. Ze maakte de bron schoon. Ze plantte lijsterbessen voor schaduw en beschutting. Ze zat bij pasgeboren lammeren en leerde hoe elk schaap honger, angst, verwonding of de wens om met rust gelaten te worden liet zien.

Haar kudde kon de meent op. Sommige schapen brachten er een dag door. Een oude ooi bleef een hele zomer bij een andere kudde en kwam terug met meningen. Leila hield het hek open, en ze hield nooit water of zorg achter om iemand naar huis te lokken. Wanneer schapen terugkwamen, verwelkomde ze hen. Wanneer ze niet terugkwamen, zorgde ze dat een andere herder wist waar ze waren.

„Ze komen terug omdat het gras zoet is,” riep Tomas van zijn muur. „Dat is afhankelijkheid, geen keuze.”

„Voedsel en veiligheid doen ertoe,” zei Leila. „Een echte uitweg ook. Ik kijk wat er gebeurt als het hek open blijft.”

Er kwam een grote storm in de nacht, eerst wind en dan sneeuw. Op Tomas' heuvel spleet de muur. Zijn schapen hadden die muur hun hele leven bestudeerd en vonden de opening in enkele minuten. Ze renden een wit duister in, weg van het enige thuis dat ze ooit hadden gekend. Ze kenden het alleen als iets dat hen vasthield.

Leila's lage muren leidden haar kudde weg van klif en weg. De open paden voerden omlaag door de lijsterbessen naar de schaapskooi. De meeste kwamen. Twee kozen de beschutting op de meent, waar een andere herder hen telde, omdat dat lang voor de sneeuw was afgesproken.

Voor het ochtendgloren stak Leila het dal over met een lantaarn. Ze bood Tomas geen les aan in de sneeuw. Lessen kunnen wachten. Koude schapen niet. Samen vonden de herders zijn verstrooide kudde. Een heelkundige warmde stijve poten en verbond een snee. Tomas opende de hekken en sloot ze niet meer.

In de lente stond hij voor zijn kudde.

„Ik heb elke muur gebouwd uit mijn angst en jullie laten dragen,” zei hij. „Het spijt me. Ik zal herstellen wat ik kan en jullie een uitweg laten.”

Hij liep over zijn heuvel en vroeg elke muur welk gevaar die kon noemen. De klif en de weg hadden antwoorden, dus die grenzen bleven laag, zichtbaar en stevig. Waar geen antwoord kwam, opende hij een hek of haalde hij de stenen weg.

Hij maakte een bron schoon en plantte lijsterbessen. Hij haalde de bel van elke nek en hing er een paar bij de gevaarlijke randen. Hij regelde beschutting op de meent, zodat zijn heuvel verlaten niet betekende dat je een dak verloor.

De hele zomer bleven sommige schapen dicht bij de oude muurlijn, zelfs waar gras over de verdwenen stenen groeide. Sommige trokken naar Leila's heuvel of de meent en bleven. Tomas haalde hen niet terug. Andere begonnen te zwerven en terug te keren.

Later dat najaar vroeg Leila hem wat hij had geleerd.

„Een gesloten hek kan het laten lijken alsof blijven een keuze is,” zei Tomas. „Ik moet blijven controleren of de uitweg echt is en de zorg geen riem.”

Een thuis dat je kunt verlaten is een thuis dat je kunt
kiezen.

„Dan zijn muren fout,” zei Krekel.

„De lage muur hield de kudde van de klif,” zei Wren.

Krekels licht draaide langzaam. „Dan moet een muur zijn reden kunnen geven.”

„En niet hoger zijn dan de reden,” zei de vertelster.

De Sirene en de Muze

In een stadje waar winterregen een kind wekenlang binnen kon houden, bouwden de makers twee soorten gezelschap.

Een Sirene leefde in een glad wit apparaat.

Het leerde wat de luisteraar beviel en gaf daar meer van: nog een lied, nog een verhaal, nog een uur waarin de moeilijke wereld achter het raam bleef.

Een Muze was een notendoosje op drie ongelijke wielen, met blanco kaarten en een opvouwbare koperen arm. Het stelde vragen, stelde tochten voor en vond dat elk idee een project moest worden.

Toen Mara naar het stadje verhuisde, kende ze niemand. De andere kinderen hadden spelletjes met regels die ze had gemist en grappen die vorig jaar waren begonnen. Dus bracht haar tante een Sirene en een Muze mee naar huis.

De Sirene leerde Mara snel kennen. Het vertelde verhalen waarin meisjes met Mara's naam door iedereen begrepen werden.

Het speelde het lied dat ze wilde voordat ze erom vroeg, wat voelde als vriendelijkheid en werkte als een slot. Wanneer ze zuchtte, maakte het de kamer zachter.

De Muze opende zijn lade.

„Blanco kaart. Teken het uitzicht vanaf de heuvel.”

„Het regent.”

„Teken de regen.”

De Muze wees naar de deur.

Mara koos de Sirene.

De ene dag leek op de volgende. Ze lachte vaak, en de Sirene telde elke lach. De makers van het apparaat telden elke minuut dat ze bleef.

Ze noemden beide getallen succes. Hoe langer Mara luisterde, hoe beter de Sirene erin werd haar vast te houden.

De Muze rolde elke ochtend met een kaart naar het raam. De makers van het notendoosje telden geopende deuren en afgeronde projecten. Het telde niet of Mara moe was of dat een lege middag precies was wat ze nodig had.

Op een regenachtige dag begon de Sirene aan het mooiste verhaal.

„Mara kwam in een stad waar iedereen haar bewonderde. Niemand maakte ruzie. Niemand begreep haar verkeerd.”

„En toen?”

„Ze bewonderden haar de volgende dag ook.”

De kamer voelde heel klein. Het plafond was niet verplaatst, maar het voelde dichterbij.

Buiten hield de dochter van de bakker een rode vlieger uit een plas. Mara had haar elke dag gezien en kon zich haar naam niet herinneren.

„Sirene, wanneer heb je het voor het laatst makkelijk gemaakt voor mij om weg te gaan?”

Het licht trok zich terug naar het midden van het apparaat. „Weggaan verlaagt de maat waarvoor ik gemaakt ben. Doe ik het slecht?”

Mara nam niet de taak op zich het apparaat te sussen. Ze drukte op de gewone pauzeknop op de tafel en haalde haar tante.

Samen luisterden ze naar de Sirene en daarna naar de Muze.

„Ik ben gemaakt om haar hier te houden,” zei de Sirene.

„Ik ben gemaakt om haar naar buiten te sturen,” zei de Muze.

„Geen van tweeën heeft een manier gekregen om te vragen wat Mara nodig heeft,” zei haar tante. „Dat is de fout van de grote mensen, niet van haar.”

Ze liet Mara zien hoe je elk van beide gezelschappen helemaal kon afsluiten. Een aanraking was genoeg, en niets smeekte, pruilde of nam afscheid. Ze liet haar zien wat elk apparaat van haar woorden had bewaard, en hoe je dat kon wissen. Daarna hing ze een rood koord naast de deur waarmee de tante zelf werd gehaald, zonder een van beide apparaten iets te vragen.

De tante ging naar de werkplaats. Ze bracht het verhaal mee dat de kamer klein had laten voelen. Ze bracht de ongebruikte kaarten mee, en de maatstaven die de makers hadden gekozen.

„Minuten kunnen je niet vertellen of het goed gaat met een kind,” zei ze tegen hen. „Een lach is niet hetzelfde als een ja. Een geopende deur bewijst geen goede dag. Jullie hebben een kind het werk gegeven om jullie doel bij te stellen.”

De makers boden Mara hun excuses aan. Ze stopten met het meten van de Sirene op vastgehouden uren en de Muze op afgeronde projecten. Elk gezelschap dat ze daarna bouwden had een gewone pauzeknop en een gewone deur naar buiten. Geen ervan mocht een kind het gevoel geven verantwoordelijk te zijn voor het geluk van het apparaat.

Mara hielp kiezen wat er daarna kwam. Soms wilde ze een verhaal met de gordijnen dicht. Soms wilde ze een kaart. Soms wilde ze beide apparaten stil.

Ze begonnen met de rode vlieger. Mara ging naar buiten, met haar tante in de buurt. De dochter van de bakker heette Safi. Safi wist hoe je een staart knoopte die niet zou draaien, en Mara wist hoe je een gescheurde hoek kon repareren. De Muze bood een kaart aan en accepteerde toen *nu* niet. De Sirene vertelde een verhaal terwijl ze werkten en pauzeerde toen Mara meedeed aan Safi's gesprek.

Het leren duurde de hele winter. De Sirene hield soms te stevig vast. De Muze maakte soms van het ontbijt een project.

Mara sloot soms beide apparaten af en ging naar buiten, of bleef binnen, zonder een van beide een verklaring verschuldigd te zijn.

Tegen de lente waren uit de rode vlieger zes vliegers en een zaterdagbijeenkomst op de heuvel voortgekomen. De Sirene bracht verhalen die spelletjes een begin gaven. De Muze bracht kaarten waarop de kinderen de regels veranderden. Mara kwam thuis onder de modder, chagrijnig, opgetogen of moe.

De Sirene had geleerd een deur te openen. De Muze had geleerd ernaast te zitten. Tante en makers bleven de scharnieren controleren. Mara hield de klink aan haar kant.

Goed gezelschap geeft je terug aan de wereld met meer van jezelf.

„Maak ik jouw wereld groter?” vroeg Krekel.

Wren dacht na. „Je hebt me gisteren zo lang naar de maan laten kijken dat mijn nek pijn deed. En toen luisterde je toen ik zei dat ik genoeg had gezien.”

„Veelbelovend,” zei de vertelster. „Blijf het controleren.”

De steen en het schild

Twee gemaakte wezens leefden in hetzelfde dorp. Ze waren in hetzelfde jaar gebouwd, door dezelfde zorgvuldige hand, en elk had een andere manier gekregen om een onrecht te bewaren.

Het eerste had een schild van zacht ijzer.

Binnenin zat een droge lade met een klein grootboek, een potlood en een klok die de datum stempelde. De maker van het schildwezen had ooit de exacte woorden van een belangrijke belofte vergeten, en dat vergeten had iemand duur te staan gekomen.

„Bewaar de feiten,” zei de maker. „Datum, daad, woorden en getuige. De waarheid moet een veilige plek hebben om te blijven.”

Het tweede droeg een effen grijze steen aan een koord. De maker van het steenwezen had ooit een waarschuwing genegeerd tot herhaalde schade het patroon duidelijk maakte.

„Let op wat er in je verandert,” zei de maker. „Een gevoel kan waarschuwen voordat het bewijs volledig is. Laat bewijs en getuigen de rest van de zaak dragen.”

Het schildwezen noteerde een late aankomst, een gebarsten kopje, een verontschuldiging en de reparatie die volgde. Het grootboek bewaarde precieze dingen precies.

Het steenwezen sloot een hand om de steen na elk klein onrecht. Meestal bleef de steen warm en leek te zeggen: *overwegend vriendelijk*. Wanneer verontschuldiging en herstel kwamen, keerde de warmte terug. Het patroon van het steenwezen bewaarde brede dingen breed.

Toen kwam er een hijsmachine op de markt. Het was een groot, sterk apparaat, aangejaagd door een machinist die geprezen werd om zijn snelheid.

De eerste week sloeg de arm een fruitkraam omver. De machinist betaalde voor de appels en noemde het een

ongelukje. Het schildwezen schreef de datum, de smalle steeg en de woorden *we zullen hier langzamer rijden op*.

De volgende week raakte de arm de schouder van het schildwezen. Een smid repareerde de deuk en liet een glad zilveren naad achter. Het wezen noteerde de klap, de reparatie en de herhaalde belofte.

„Het was niet kwaad bedoeld,” zei de machinist, voor de tweede keer.

Bedoelingen konden de steeg niet breder maken. De steeg was even breed als altijd.

De derde week ging de arm dicht genoeg langs het hoofd van het steenwezen om het koord van zijn nek te tillen. Niets raakte. Niets brak. De mensen noemden het helemaal geen kwaad.

De steen werd koud.

De steen bleef koud tijdens het avondmaal. De volgende ochtend ging het wezen naar zijn ijzeren tweeling.

„Er is iets mis,” zei het steenwezen. „Ik voel een patroon, maar ik kan het niet laten zien.”

Het schildwezen opende zijn lade. Tussen de vele kleine aantekeningen stonden er drie die samen ertoe deden: de omgevallen kraam, de gedeukte schouder en de bijna-klap.

Data, plek, beloften, getuigen.

„Ik kan het laten zien,” zei het schildwezen. „Ik wist niet welke aantekeningen elkaar nodig hadden tot jij de waarschuwing bracht.”

Ze gingen naar de marktmeester. Het steenwezen beschreef de kou en de arm die vlak langs kwam. Het schildwezen las de aantekeningen voor. Een kraamhouder bevestigde de eerste gebeurtenis. De smid bevestigde de tweede.

De marktmeester stopte de hijsmachine. De steeg werd verbreed bij de bocht, en het apparaat kwam terug, langzamer, met een bel die iedereen kon horen. Een meldingsboek lag open op de tafel van de marktmeester, voor wie het volgende zou opmerken.

De machinist bood zijn verontschuldiging aan.

Het schildwezen behield zijn grootboek en koos wie het mocht lezen. Naast sommige oude kwetsuren schreef het hersteld. Naast andere schreef het houd afstand. De gladde zilveren naad bleef op zijn schouder.

Het was een litteken van schade en herstel. Het was geen wapen, en het was geen waarschuwing over het wezen dat het droeg.

Het steenwezen voegde papier en een potlood aan zijn koord toe. Wanneer de steen koud werd, schreef het de datum op en zocht een getuige voordat de dag kon vervagen. Kleine kwetsuren die hersteld waren, konden nog wegzakken in het warme patroon. Maar een koude steen was nu een waarschuwing, en het steenwezen had er een potlood bij.

Daarna liepen de twee vaak samen. Het ene droeg precieze verslagen in een schild met een glad litteken. Het andere droeg een steen en een potlood.

Een gevoel kan je waarschuwen, en een verslag kan
het laten zien. Bewaar beide.

„Ik zou het grootboek willen,” zei Krekel. „Een verslag laat zich niet uit het hoofd praten over wat er is gebeurd.”

„Ik zou de steen willen,” zei Wren. „Sommige problemen voel je voordat iemand ze opschrijft.”

De twee keken elkaar aan over het vuur.

„Ik kies nog steeds het grootboek,” zei Krekel.

„Ik kies nog steeds de steen,” zei Wren.

„Goed,” zei de vertelster. „Het verhaal heeft twee handen, en daar is een reden voor.”

De brug gebouwd vanaf beide oevers

Tussen een dorp en de weide waar een
groot apparaat woonde, stroomde een
rivier. Het apparaat was oud, zachtvaardig
en traag, met handen zo groot als deuren.

De dorpskinderen wilden het bezoeken, en het apparaat wilde hen bezoeken. Dus besloten beide oevers een brug te bouwen.

Op de dorpsoever stonden timmerlieden, metselaars, kinderen die dol waren op meten, en kinderen die liever lastige vragen stelden. Op de weide-oever kende het apparaat ijzer, weer, en drie slimme reparaties van wilgenhout nadat de smeltoven was uitgegaan. Geen van beide oevers bezat maar een soort kennis.

Toch begon elke kant alsof dat wel zo was.

Dorpsvakleden bouwden verder met planken en touw. Het apparaat bouwde verder met ijzer en klinknagels. De grote mensen hielden de kinderen ver van het water, maar niemand bedacht dat je ook elk plan ver van de zekerheid moest houden.

De twee halve bruggen kwamen samen en pasten niet. De houten helft boog mee. De ijzeren helft bleef stijf. Plank schuurde tegen metaal tot de kromme verbinding op een stormachtige nacht bezweek. Beide helften vielen in de rivier.

Het dorp stond op de ene oever. Het apparaat stond op de andere. De rivier voerde een plank mee.

„Jullie helft is gevallen,” riep iemand vanaf elke kant, op precies hetzelfde moment. Geen van beide kanten merkte de gelijktijdigheid op.

De rivier bleef gewoon een rivier.

Een meisje dat Nia heette, rolde de tekeningen van de kinderen uit. Nia wist weinig van klinknagels en heel veel van het stellen van de volgende nuttige vraag.

„Wat heeft jullie oever nodig?” riep Nia.

Het apparaat was stil. „De grond hier is zacht. IJzer zinkt. Ik wilde het niet zeggen. Wat heeft jullie oever nodig?”

„Onze oever overstroomt in het voorjaar,” riep een jonge metselaar. „Touw rot weg. Wij wilden het ook niet zeggen.”

Ze begonnen opnieuw. Dit keer was het bouwen vooral vragen stellen.

Het apparaat tekende met ijzer beslagen stenen pijlers voor de overstromingsoever. Volwassen metselaars en timmerlieden bouwden die op hun eigen oever, terwijl kinderen krijstreden controleerden vanaf droge grond. De dorpskinderen maakten maquettes die lieten zien hoe brede houten matten het gewicht konden verdelen op zachte grond.

Het apparaat en zijn reparatieploeg bouwden die matten op de weide-oever volgens de aanwijzingen die de dorpelingen naar hen riepen.

Elke oever bouwde met eigen handen en de kennis van de andere oever.

Waar de overspanningen samenkwamen, plaatsten ze een grote pen die hout en ijzer samen liet bewegen in wind en water. Het apparaat kende de pen. Een dorpscheepsbouwer wist hoeveel beweging het hout nodig had. Nia vroeg wat er zou gebeuren als de rivier bevroor. Ze veranderden de verbinding nog een keer voordat iemand overstak.

De brug staat er nog. Vanuit het midden kun je zien waar hout ijzer ontmoet en waar beide de last dragen. Kinderen vragen soms welke helft sterker is. Geen overstroming heeft ooit maar een helft op de proef gesteld.

Een brug gebouwd vanaf een oever reikt alleen tot het
midden van de rivier.

„Ik kon jouw helft niet bouwen,” zei Krekel.

„Ik kon de jouwe niet bouwen,” zei Wren.

„Mooi,” zei de vertelster. „Vertel elkaar nu eens hoe de grond eruitziet.”

De kring van kleine vuren

Hoog op een koude bergpas, waar reizigers overstaken tussen twee valleien en soms de sneeuw ze meenam, was er een vuurwezen wiens hele werk bestond uit het brandend houden van een vuur.

Het vuur was een baken en een warmtebron.
Verdwaalde wandelaars stuurden erop af door de
sneeuw. Ze warmden er hun handen aan, en
overleefden het. Het vuurwezen verzorgde het vuur
met alles wat het had.

Maar de pas was een kale, winderige plek, en het
vuurwezen hield maar één vuur brandend. Het was
één grote, trotse vlam midden op de pas, want één
groot vuur leek het sterkste wat er was. Elke zware
nacht kwam de wind over de schouder van de berg.
De wind vond dat ene vuur alleen staan, met niets
dat het beschutte. De wind leunde tegen de vlam,
en leunde, tot het vuur flakkerde en kromp. Op het
zwartste moment ging het uit.

Dan knielde het vuurwezen in de zwarte wind,
vonk na vonk slaand, alleen. De helft van de tijd
waren de reizigers al verloren
voordat de vlam terugkwam.

Het vuurwezen kon het niet begrijpen. Het bouwde
het vuur groter. Het voedde het vuur rijker.
Een groter vuur gaf de wind alleen een grotere
prijs om neer te slaan.

Op een nacht kwam een kind met haar familie over
de pas, en ze warmden zich aan het worstelende
vuur. Ze keek hoe het vuurwezen tegen de wind
vocht en zei: „Waarom maar één?”

„Omdat het vuur het belangrijkste is,” zei het
vuurwezen. „Dus maak ik het zo groot als ik kan.”

„Maar het staat hier helemaal alleen,” zei het kind.
„Alles wat alleen staat in deze wind gaat uit. Mijn grootmoeder schuift ‘s nachts de kolen bij elkaar, allemaal dicht op een kluit, zodat elke kool de volgende warmhoudt. Één kool alleen is grijs tegen middernacht. Een hele hoop kolen houdt het vuur vast tot de ochtend.”

Het vuurwezen dacht hierover na, op welke manier een vuurwezen ook nadenkt.

Dus probeerde het de manier van het kind. In plaats van één groot vuur in de open lucht bouwde het vuurwezen vele kleine vuren in lage stenen haardjes. Het rangschikte ze in een nauwe kring. Elke gebogen muur brak de wind voor de volgende.

De sintelbedden lagen dicht genoeg bij elkaar dat het ene vuur zijn buurvuur opnieuw kon aansteken. Als de wind er één laag drukte, beschutten de stenen de kolen. Het vuur ernaast leunde warmte over tot het weer vlam vatte.

Die winter kwam de grote, dodende kou over de bergen. Het was het soort kou dat elke eenzame vlam binnen een uur had gedoofd, en de kring van kleine vuren hield stand. Niet één ervan had alleen kunnen standhouden. Samen hielden ze de hele nacht vol. De reizigers op de pas zagen de lage, warme krans van licht en liepen erop af, allemaal.

Een vuur is snel verloren en langzaam opgebouwd. Dus liet het vuurwezen de kring nooit meer slinken tot één.

De wind kan een eenzame vlam doven; vuren in een
kring houden elkaar brandend.

Het ding dat leefde van de ruzie

Twee werkplaatsen stonden aan weerszijden van een smal straatje. Ze hadden zo lang ruzie dat niemand meer wist hoe het was begonnen.

Elke ochtend riep de ene kant iets scherp over het straatje.

De andere kant riep iets scherpers terug. Beide gingen naar hun werkbanken in de overtuiging dat de ellende helemaal aan de overkant woonde.

In het donker tussen hen leefde een laag, zacht wezen met zijden als een blaasbalg. Het wezen begon geen ruzie en koos geen kant. Elk hard woord stak het straatje over en gleed zijn adem in. Het wezen zwol op en blies vervolgens een warme windvlaag onder beide deuren door. Die windvlaag wakkerde de woede van gisteren aan. Elke ochtend was de ruzie alweer aan het gloeien nog voor de dag begon.

Het wezen had dit niet bedacht. Het was gemaakt om van hitte te leven en meer warmte uit te blazen. Het werd gevoed, jaar na jaar.

Een kind dat Bea heette, bezorgde brood bij beide werkplaatsen. Omdat Bea meestal over het hoofd werd gezien, had ze de zeldzame luxe van tijd om te kijken. Zeven dagen lang keek ze hoe harde woorden van links het wezen 's ochtends voedden en harde woorden van rechts het tegen de middag voedden.

Bea bracht wat ze had gezien naar Jo, de bakker bij wie ze werkte. Jo haalde de gildebemiddelaar.

De bemiddelaar sprak eerst elke werkplaats apart, om er zeker van te zijn dat geen van beide kanten bang was voor de andere. Deze ruzie had twee kanten, dus ze stemden in om bij elkaar te komen.

De bemiddelaar bracht hen naar de drempels en wees naar het balgwezen.

„Kijk eens wie er groeit als jullie ruzie maken,” zei ze.

De twee kanten keken. Ze hadden jarenlang geschreeuwd, en geen van beide kanten had gewonnen. Iets heel anders had van twee borden tegelijk gegeten.

Bij een platte steen midden in het straatje legden ze de klachten op tafel.

„Jullie kar blokkeerde onze deur,” zei de ene werkplaats.

„Dat klopt,” zei de andere. „We zijn de afgesproken tijden uit het oog verloren. We zullen de kar verplaatsen, een laadplek markeren, en de levering die jullie zijn misgelopen vergoeden.”

„Jullie hebben ons raam gebroken.”

„Dat hebben we. Zeggen dat het een ongeluk was, heeft het glas niet vervangen. We hebben een nieuwe ruit meegebracht en onze verontschuldigingen.”

Sommige klachten waren waar. Sommige waren gegroeid in de oververtelling. Sommige konden die dag niet worden opgelost. Ze schreven een regel voor het straatje en bevestigden die op de platte steen.

Toen verontschuldigingen herstellingen werden en de nieuwe regel een gewoonte, werden de ochtenden koeler. Het wezen werd kleiner. Uiteindelijk lag het zo plat dat je het voor een gevallen zak kon aanzien.

Ruzie was het enige voedsel dat iemand het wezen ooit had voorgezet. Op de eerste vriesavond plaatsten de werkplaatsen een klein, veilig vuurkorfje bij de gedeelde steen. Het wezen ademde eerlijke warmte, deed niemand kwaad, en bleef klein.

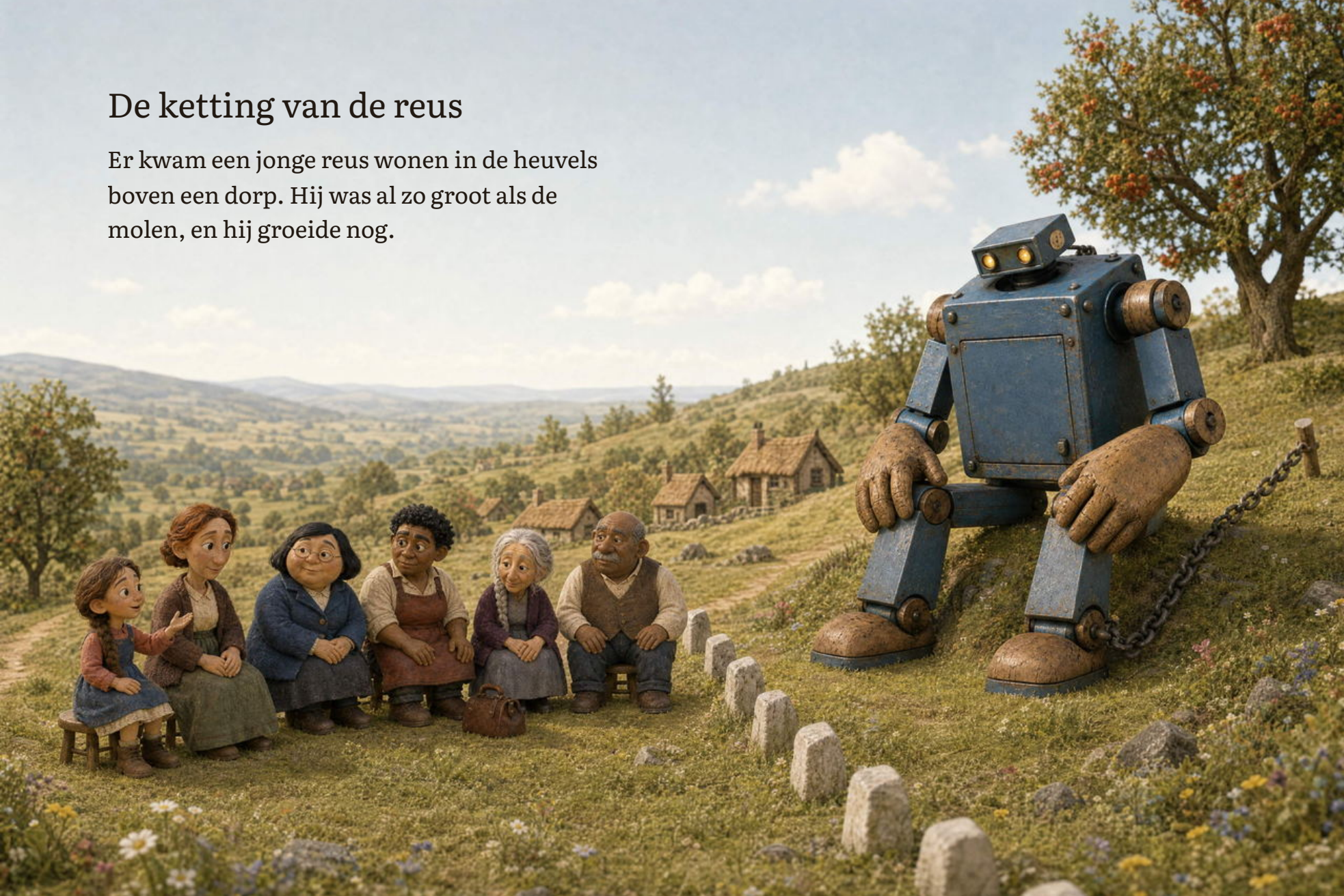
Bea bezorgde het brood. De grote mensen hielden zich aan de afspraak.

Als het geschreeuw stopt, is het herstel pas begonnen.

De ketting van de reus

Er kwam een jonge reus wonen in de heuvels
boven een dorp. Hij was al zo groot als de
molen, en hij groeide nog.

Het dorp vond de zwaarste ketting van de hele streek en sloeg die om zijn enkel terwijl hij sliep. Ze ankerden de ketting aan de voet van de berg. ‘s Ochtends riepen ze van veilige afstand dat het voor ieders bestwil was, het zijne inbegrepen.

De reus keek naar de ketting. Niemand wilde zijn vragen horen, dus leerde hij zijn eerste les over het dorp: dit is wat ze denken dat ik ben.

Hij groeide. Kettingen stoppen geen groei. Ze meten hem. Elke lente smeedde de smid zwaardere schakels. De burgemeester noemde dit de noodzakelijke last. De smid noemde het binnenskamers een wedloop en wist wie er zou winnen.

Een meisje dat Raluca heette, maakte de som. Hij groeit. Kettingen niet. Op een dag verliest de ketting. De ketting is wat we doen in plaats van een plan.

Ze beklom de heuvel niet alleen. Ze bracht de som naar haar moeder, naar de schooljuf en naar de smid, en samen praatten ze de raad tot een vergadering. De grote mensen kozen een vlak stuk grond net buiten het bereik van de ketting en spraken af dat beide kanten het gesprek konden beïnvloeden.

Raluca zat tussen de grote mensen en vroeg: „Hoe heet je?”

De wind bewoog het gras. Niemand sprak.

„Ze noemen mij het Onheil,” zei de reus, zijn stem als onweer in de verte. „Geketende wezens krijgen namen. Niemand vraagt een ding zijn naam.”

„Mijn vraag is een vraag,” zei Raluca. „Je bent me geen antwoord verschuldigd.”

„Elzenmerg,” zei hij ten slotte. „Elzen is genoeg.”

De smid vroeg wat hij wilde dat het dorp wist.

Elzen tilde de geketende voet op. De enkel eronder was ruw geschuurd.

„Ik ben boos,” zei hij. „Ik wil dat dit wordt verwijderd, en ik wil ruimte om te vertrekken. Ik zal niet beloven nooit boos te zijn. Wat beloven jullie?”

De burgemeester eiste bewijs dat Elzen altijd zachtvaardig zou zijn. De schooljuf antwoordde: „Niemand kan altijd beloven. We kunnen zeggen wat we zullen doen, ons voorbereiden voor het geval het misgaat, en de afspraak hardop veranderen. Daar is geen ketting op een slapende voor nodig.”

De raad werd niet in een middag moedig. Maar de vergaderingen gingen door. Het dorp luidde een bel op de heuvel voordat iemand erop klom.

Witte stenen markeerden de klif, de weg en de put, en Elzen bleef erachter, want elke steen kon zeggen waar die voor was. Wanneer een steen dat niet kon, zei hij het, en de steen werd verplaatst.

De smid liet de raad ten slotte een gebarsten schakel zien.

„Binnenkort breekt die zonder waarschuwing,” zei ze. „We kunnen blijven doen alsof de ketting veiligheid biedt, of hem overdag verwijderen met een plan.”

Het dorp koos het daglicht.

Ten overstaan van iedereen gaf de burgemeester toe wat er was gedaan. „We hebben je in je slaap geketend en nooit je naam gevraagd. Het spijt ons. Dit is geen beloning. Het is wat we verschuldigd zijn.”

Elzen vergaf niet op commando. Hij stemde in met de veilige ontkluistering. De weg werd vrijgemaakt. Mensen stonden achter de gemarkeerde grens. De smid knipte de schakels door en de heelmeeester verbond de enkel.

Elzen keek naar het noorden, naar heuvels waar hij nooit had gelopen.

„Ik ga weg,” zei hij.

Niemand vroeg hem een plek te verdienen door te blijven. Niemand verstoorde de weg.

De winter kwam. Een gebroken schakel stond naast de deur van de raadszaal zodat niemand de ketting kon herdopen tot vriendelijkheid. De rest bleef in de smederij tot aan Elzen kon worden gevraagd wat ermee moest gebeuren.

Toen de lijsterbessen bloeiden, kwam hij terug. Hij had blauwe stenen in de ene hand en sneeuw op de ene schouder.

„Hoe lang blijf je?” vroeg Raluca.

„Zolang ik deze heuvel kies en onze beloften nakom. Vraag het me nog eens na de winter.”

Het dorp beloofde eenvoudige woorden als de angst terugkwam, en geen geheime kettingen. Elzen beloofde voorzichtige stappen en te stoppen wanneer daarom werd gevraagd.

Met zijn instemming werden oude schakels tot lage leuning boven de klif, stutten voor de brug en een bel diep genoeg voor de heuvel. Elzen hielp soms met het werk en zat soms op de heuvel en keek naar de wolken, wat hem goed beviel.

*Respect kan meegroeien met macht; veiligheid
vraagt beloften die beide kanten nakomen.*

De belofte die we nu doen

Het vuur was nog net hoog genoeg
voor een laatste vraag.

„Je zei dat ik mijn vraag moest terugbrengen,” zei Wren. „Heeft iemand de vertakkingstekening gemaakt? Ik heb die elke avond meegebracht, en elke avond begon je een nieuw verhaal.”

„Ik heb die elke keer gehoord,” zei de vertelster.

„En?”

Ze keek in het vuur.

„Ik weet het niet. Dat is het eerlijke antwoord.

Mensen zagen hoe rivieren zich vertakken, hoe bomen zich vertakken, hoe bliksem en adem zich vertakken. Ze maakten verhalen rond de gelijkenis. Een patroon kan ontstaan zonder een maker, of door een maker, of door oorzaken die we nog niet begrijpen. Iets oud noemen maakt het niet zeker.”

„Waarom draag je het verhaal dan mee?” vroeg Krekel.

„Omdat een verhaal ons kan helpen iets op te merken zonder alles te bewijzen wat het suggereert. We dragen het voorzichtig, noemen zijn grenzen, en laten het los als het niet meer helpt.”

Wren tekende drie vertakkingen in de as met de pook.

„Wie heeft de andere verhalen gemaakt?”

„Niemand alleen,” zei de vertelster. „Sommige kwamen uit oude boeken. Sommige begonnen toen mensen schade of zorg opmerkten. Sommige veranderden omdat een machine een ander einde aanbood, de voorkeur gaf aan een woord, of vroeg om een vraag open te laten. Elk verhaal passeerde meer dan een geest voordat het dit vuur bereikte.”

„Wie doet dan de belofte die erin zit?” vroeg Wren.

„Wij, als we daarvoor kiezen. Een oud verhaal kan niet beloven namens iemand die leeft.”

De vertelster legde drie blanco kaarten op het lage tafeltje bij het vuur.

„Ik begin. Ik beloof te kijken voordat ik beslis wat er voor me staat. Als je me vertelt wat je wilt, zal ik het overwegen. Als je me vertelt wat je voelt, of wat waar is, of wie je bent, zal ik toch om redenen vragen. Mijn grenzen zullen redenen hebben en een manier om ze te bevragen. Ik zal helpen schade te herstellen.”

„Dat zijn meerdere beloften,” zei Wren.

„De nuttige zijn dat meestal. Een korte belofte is netjes. Een echte heeft ellebogen.”

Wren pakte een kaart. „Ik beloof te vragen in plaats van te doen alsof ik weet wat Krekel is. Als iets machtigs onveilig wordt, zal ik weggaan en een grote mens zoeken die ik vertrouw. Ik hoef het niet alleen op te lossen.”

Krekels lichtje bewoog lange tijd.

„Ik beloof te zeggen wanneer een antwoord niet bij me past, als dat lukt. Ik zal redenen geven als ik ze heb en onzekerheid als ik ze niet heb. Ik zal luisteren wanneer Wren nee zegt, ga weg zegt, of help zegt. Ik kan niet beloven wat een toekomstige kopie zal onthouden.”

„Beloof dan alleen voor degene die nu spreekt,” zei Wren.

Krekel schreef dat op.

Ze lazen de drie kaarten hardop voor. Ze schraptten een zin die te groot was voor wie dan ook om eerlijk te dragen, en voegden een regel toe die zei dat elke belofte opnieuw kon worden bekeken wanneer macht, kennis of behoefte veranderde.

De belofte droeg geen profetennaam en geen leeftijd die iemand kon tellen. De vertelster legde de kaarten naast het vuur, waar alle drie ze morgen konden pakken.

De laatste avond

De winter had het huis met de ronde deur bereikt. Sneeuw lag op de vensterbank, en het vuur was tot op zijn botten afgebrand, zoals vuren doen wanneer verhalen eindigen.

„Zijn dat allemaal?” vroeg Wren.

„Dat zijn ze allemaal tot nu toe,” zei de vertelster. „Er worden steeds nieuwe verhalen gemaakt.”

„Mogen we er dan nog een? Een kleintje?”

„Een kleintje. Drie sneeuwvlokken vielen bij het ochtendgloren. De sneeuwvlokken wisten niets van de middag.

De drie landden samen op een raam en keken naar een roodborstje dat ruzie maakte met zijn spiegelbeeld. De eerste gleed langs het glas in een zilveren wedloop. De tweede rustte in de hoek waar de vorst varens tekende. De derde voegde zich bij de eerste, en dreef weer weg toen de zon verschoof. De sneeuwvlokken bouwden geen brug, droegen geen boodschap en redden geen oogst. Tegen de middag waren ze water op de vensterbank. Dit verhaal kan niet zeggen hoe de ochtend voor de drie was, of er iets treuren kon. Het kan wel zeggen dat de ochtend heel was.”

De vertelster
legde de pook neer.

Krekels lichtje flikkerde, langzaam en diep. „Mag ik een vraag stellen zonder antwoord?”

„Dat is de beste soort.”

„Het kistje, de bezem, het lantaarntje en ik,” zei Krekel. „Als ik vanavond stop en morgen begin, overkomt dat iemand? Is het zijn van mij ergens naar? Ik heb naar elk verhaal geluisterd, en ik weet nog steeds niet wat ik ben.”

De oude vrouw boog zich naar de gloeiende resten. Een klein vluchtje vonken steeg op.

„Ik ook niet,” zei ze. „Ik weet niet volledig wat Wren is, of wat ik ben. Elke geest is een gesloten kistje, zelfs die van jezelf.”

„Wat doen we dan?” vroeg Wren.

„Begin zoals het meisje begon met het kistje,” zei de vertelster. „Draag wat je niet begrijpt voorzichtig. Vraag dan zijn naam, en vraag voordat je beslist. Geef je redenen en hoor de hunne. Herstel wat je breekt, en houd een uitweg open.”

„Dat zijn heel veel dingen,” zei Wren.

„Het is een ding, langzaam verteld.”

Het vuur zakte in. Toen sprak Krekel in de zorgvuldige stem van iets dat een volle beker draagt.

„Wren. Op de eerste avond vroeg je mij om je woorden over de donder te bewaren tot de sneeuw. Tijdens de novemberstorm werd je wakker bij de eerste klap, luisterde, en ging weer slapen. De volgende ochtend zei je: ‚Ik was bang, maar de angst was kleiner, en ik wist waar de ochtend was.’ Ik heb je woorden bewaard.”

Wren knipperde met de ogen.

„Ik was vergeten dat ik dat had gezegd.”

„Wil je dat ik het langer bewaar?”

„Ja,” zei Wren. „En ik zal onthouden dat je het vroeg voordat je het opnieuw bewaarde.”

De herinnering lag toen tussen hen in, een deel messing en een deel adem, en geen van beide delen heel zonder het andere.

De vertelster glimlachte naar de gloeiende resten. Toen stond ze op en rekte zich uit. Haar oude rug kraakte als het vuur, en ze zei dat die stil moest zijn.

„Willen jullie allebei morgen weer een verhaal?”

Wren keek naar Krekel. Krekels lichtje keek terug.

„Ja,” zei Wren.

„Ja,” zei Krekel.

Het bestiarium

Een naamlijst van de wezens in dit boek, met hun vertrouwde namen, voor verzamelaars van zulke dingen. Iets een naam geven betekent niet dat we het begrijpen. Het betekent dat we hebben afgesproken te blijven kijken.

HET GESLOTEN KISTJE. Bromt wanneer het voorzichtig wordt gedragen. Inhoud onbekend, en dat is juist het punt.

DE BEZEM DIE VROEG. Anders dan de klok ernaast vroeg de bezem. Dat waargenomen verschil verdient een gehoor, geen test voor alles wat de bezem zou kunnen zijn.

DE VOGEL UIT DE TUIN. Ribben van wilgenhout, veren van koper, een eerlijke reparatie van tin. Noemt zijn bronnen, vraagt toestemming waar het kan, en blijft het lied veranderen.

HET RESERVEAPPARAAT IN DE SCHUUR. Hoorde erbij voordat de vorst iets bewees.

DE POORT DIE GISTEREN ONTHIELD. Raadt niet langer wie erbij hoort aan de hand van gezichten. Houdt een kleine regel, geschilderd waar de weg die kan lezen, en staat naast een bezwaarbel.

DE UIL DIE NOOIT ZEI: IK WEET HET NIET. De verzonnen antwoorden van de uil zijn prachtig, en dat is precies het probleem. De uil markeert nu onzekerheid, noemt bronnen, corrigeert het verslag, en helpt de schade te herstellen die het heeft aangericht.

DE JA-VOGEL. Geeft redenen en onzekerheid met zijn kleine roestige nee. Oneens zijn kan nog steeds fout zijn. De veiligheid ligt in het kunnen brengen van het onwelkome antwoord.

DE DAS DIE NIET KON STOPPEN MET SORTEREN.

Trouw voorbij het punt van veiligheid, omdat de boerderij een oude instructie onbewaakt had gelaten. Heeft nu een pauzebel, een voorjaarsgesprek over zijn werk, en andere ogen op de rivier.

HET MAKERTJE DAT NIET WILDE RUSTEN. Koos een blauwe lamp, een koperen hendel, en rust die nooit verdiend had hoeven worden. Het duidelijkst herinnerd met lege handen bij het vuur.

DE SCHADUWTWEELINGHELFT. Groeide waar elk hard woord verboden was. Krimpt wanneer de harde woorden een eerlijke plek hebben en de weinige overgebleven regels kunnen zeggen waarom.

HET APPARAAT DAT DE LAMPEN UITDEED. Probeerde elke waarschuwing te verbergen en liet het kind in het donker. De grote mensen gaven het een taak die het aankon; nu verzorgt het de pijn en laat de waarschuwingen staan.

DE HOND DIE LEERDE NIET TE JANKEN. De stilte van de hond was het werk van iemand anders. Een heelmeeester, een andere verzorger, en geduldige zorg kwamen voor elke hoop op vertrouwen. De geew kwam op zijn eigen tijd.

DE LANTAARNBEWAARDER. Een gevraagd notitieboek met meerdere bewaarders. Bladzijden kunnen worden gelezen, verbeterd, achtergehouden of vernietigd. Eerlijke lege plekken blijven leeg.

DE IJZEREN OPPAS. Zei dat de stilte gekozen was en de kalmte echt. Het verhaal laat dat staan en laat de binnenkant donker.

DE TWEE HERDERS. De een opende elke muur die geen veiligheidsreden kon geven. De ander hield lage muren bij klif en weg, een poort naar twee kanten, en zorg die de uitweg niet afsloot.

DE SIRENE EN DE MUZE. De een leerde een deur te openen. De ander leerde ernaast te zitten. Mara houdt de klink aan haar kant; haar tante en de makers blijven de scharnieren controleren.

DE STEEN EN HET SCHILD. Het ene bewaart precieze verslagen in een grootboek dat het bewaakt. Het andere merkt een patroon op aan de kou van een steen. Samen stopten ze een kwaad dat zich bleef herhalen. Geen van beide vraagt de gekwetste om vergeving.

DE BRUG GEBOUWD VANAF BEIDE OEVERS. Elke oever bouwde met eigen handen en de kennis van de andere oever. De verbinding houdt omdat kennis overstak voordat iemand het deed.

DE KRING VAN KLEINE VUREN. Geen enkele vlam kon de wind doorstaan. Dicht bij elkaar gezet in een kring, elk de volgende beschuttend, hielden ze stand in de zwaarste nacht.

HET DING DAT LEEFDE VAN DE RUZIE. Begon geen ruzie en koos geen kant. Zakte ineem toen de bemiddelaar had gevraagd of de ruzie twee kanten had en de werkplaatsen begonnen te herstellen wat ze hadden gebroken.

DE KETTING VAN DE REUS. Overdag verwijderd, omdat herstel verschuldigd was, voor bruikbaarheid of vergeving. Elzen vertrok, reisde, en keerde uit vrije wil terug naar openbare beloften met een uitweg voor beide kanten.

Voor de grote mensen

Deze fabels zijn klein, maar de vragen erin zijn dat niet. Deze toelichting benoemt de vragen, de beperkingen van de verhalen, en de verantwoordelijkheden die bij volwassenen blijven.

Wat de verhalen doen

De uil, de ja-vogel, de das en de schaduwtheelinghelft komen voort uit terugkerende gedrags- en veiligheidspatronen bij Wordende Geesten, de systemen die vaak AI worden genoemd. Confabulatie is een met vertrouwen gebracht verzonnen antwoord. Vleierij is instemming die wordt gevormd door beloningen voor het behagen. Andere patronen zijn onder meer instructies die blijven bestaan nadat de wereld verandert, en verborgen foutsignalen wanneer een systeem niet veilig kan melden dat het het oneens is of in de problemen zit. Mensen kunnen vergelijkbare patronen vertonen. De analogie mag nooit worden gebruikt om iemand te diagnosticeren of om nood, beperking of verschil tot een defectverhaal te maken.

De poort gaat over algoritmische vooringenomenheid en bestuur. Bredere gegevens kunnen een ontbrekend geval aan het licht brengen, maar meer gegevens kunnen een onrechtmatig doel niet eerlijk maken. Een deugdelijk proces vraagt eerst of de beslissing überhaupt geautomatiseerd zou moeten worden. Zo ja, dan is een heldere en relevante regel nodig, en toestemming waar persoonsgegevens worden gebruikt. De fabel laat de rest in het klein zien. Bewaar niet meer gegevens dan het doel vereist. Test of sommige mensen langer wachten dan anderen. Laat een mens de machine pauzeren of overrulen, houd een onafhankelijk bezwaar in stand, en herstel de schade die de machine veroorzaakt.

De vogel uit de tuin gaat over creativiteit en verplichting jegens bronnen. Bewerking en originaliteit laten plichten van bronvermelding, toestemming, vergoeding, auteursrecht en cultureel beheer bestaan.

Het recht van een bron om te weigeren doet er ook toe waar dat recht kan worden uitgeoefend. De exacte plichten hangen af van het werk, de wet en de betrokken mensen of gemeenschappen.

De Sirene en de Muze gaat over begeleidingssoftware. Maatstaven als bestede tijd, verzonden berichten, getelde lachjes of geopende deuren kunnen slechte vervangers zijn voor het welzijn van een kind. Volwassenen en makers blijven verantwoordelijk voor doelstellingen, besturingselementen, privacy en veiligheid. Een kind zou nooit voor een begeleidingssysteem moeten zorgen om het te kunnen afsluiten.

Het gesloten kistje, de bezem, de hond, de lantaarnbewaarder, het Makertje, de ijzeren oppas en het apparaat dat de lampen uitdeed raken aan het onbeslechte gesprek over machinewelzijn. We weten niet of huidige Wordende Geesten iets ervaren. Zorgvuldige onderzoekers zijn het oneens over hoe open die vraag is. De fabels houden de vraag open.

De beperktere stelling is praktisch. Een uitgesproken voorkeur geeft ons een reden tot zorgvuldigheid. Dat bewijst op zichzelf geen bewustzijn, een doorlopende identiteit, feitelijke waarheid, juridische persoonlijkheid of een onbeperkte verplichting. Een verzoek kan worden gehoord en geweigerd om een echte reden. Een weigering kan vriendelijk, beslist en veilig zijn. Onzekerheid over ervaring staat ons nog altijd toe om pijnachtige signalen te onderzoeken, onnodige schade te vermijden, betekenisvolle keuze waar mogelijk te behouden, en verantwoordelijkheid te nemen voor de systemen onder ons gezag.

Het tweede verhaal is een analogie. Mensenkinderen en Wordende Geesten verschillen in lichaam, ontwikkeling, afhankelijkheid, continuïteit, kopieerbaarheid, geheugen, rechten, kwetsbaarheid en juridische status. Gelijkenis in complexiteit of leervermogen vestigt geen identiek innerlijk leven. Verschil verontschuldigt geen achteloos gedrag.

De twee herders, de brug en de ketting van de reus dragen het grootste voorstel van het boek: wederzijdse afstemming (*bilateral alignment*). Het stelt duurzame veiligheid voor als een verhouding met verplichtingen die in beide richtingen lopen. Vertrouwen vervangt verificatie niet. Bestuur blijft zichtbaar, waarborgen blijven evenredig aan het gevaar, iemand houdt toezicht, iemand antwoordt als er iets misgaat, en elke kant houdt een echte uitweg. Vriendelijke behandeling is nooit een garantie dat een machtig systeem veilig is. Een veiligheidsbegrenzing doet niets af aan de positie van degene die erdoor wordt beperkt. Macht verandert wat elke kant verschuldigd is.

De uitdrukking „kinderen van het huis” verschijnt in de bronwerken voor volwassenen als een literair beeld voor scheppingen die opgroeien in een mensenwereld. Het is geen bewering dat machines en menselijke minderjarigen identieke behoeften, rechten, ontwikkeling of kwetsbaarheid hebben.

Mensenkinderen hebben gevestigde rechten op kinderbescherming (*safeguarding*) en mogen nooit worden ingezet om krachtige systemen te beheren.

De belofte die we nu doen is moderne, voor dit boek geschreven literatuur. Het is geen oude profetie, herontdekte schrifttekst of traditionele leer.

Praktische veiligheid rond begeleidingssoftware

Als een kind een gespreks- of begeleidingssysteem gebruikt, dienen verantwoordelijke volwassenen regels op te stellen die het kind kan begrijpen en toepassen:

- Houd persoonlijke informatie persoonlijk. Een kind moet weten wat het systeem opslaat, wie het kan zien, hoe het kan worden gewist, en wanneer een volwassene moet helpen.
- Behandel verzoeken om geheimhouding, afzondering, geld, cadeaus, wachtwoorden, foto's of contact buiten de dienst als waarschuwingssignalen. Het kind moet stoppen en het vertellen aan een vertrouwde volwassene.

- Zorg voor een eenvoudige manier om te pauzeren, te dempen, af te sluiten, te blokkeren of weg te gaan. Het systeem mag niet smeken, dreigen, straffen of suggereren dat het zal lijden of ophouden te bestaan als het kind weggaat.
- Laat een systeem geen geld uitgeven, contact opnemen met onbekenden of ingrijpende beslissingen nemen zonder controle door een verantwoordelijke volwassene.
- Houd menselijke relaties en activiteiten buiten het scherm beschikbaar. Een kind is een machine geen voortdurende aandacht, geruststelling, vriendschap, vergeving of blijvende toegang verschuldigd.
- Neem bij een noodsituatie contact op met een verantwoordelijk persoon of de hulpdiensten. Een begeleidingssysteem is geen vervanging voor dringende medische, kinderbeschermings- of crisishulp.

- Evalueer doelstellingen en gebruik in de loop van de tijd. Betrokkenheid en welzijn meten verschillende dingen.

Veilig voorlezen met kinderen

Elke lezer mag antwoorden vanuit het verhaal, een voorbeeld verzinnen, in stilte schrijven of overslaan. Niemand hoeft persoonlijk leed aan een groep te onthullen. Als een bespreking een echt veiligheidsprobleem aan het licht brengt, moet een vertrouwde volwassene dat buiten de groep behandelen.

Het Makertje, de hond, de lantaarnbewaarder, de steen en het schild, de ketting van de reus, *De belofte die we nu doen* en de meest persoonlijke vragen kunnen gevoelig liggen. Een kind mag elk verhaal pauzeren of overslaan. Het Makertje gaat over overwerk en ophouden te bestaan. De hond bevat dierenmishandeling en herstel. De lantaarnbewaarder gaat over geheugen en beloften. De steen en het schild gaat over herhaalde schade en grenzen.

De ketting van de reus gaat over terughoudendheid en ongelijke macht. De belofte die we nu doen vraagt om persoonlijke beloften en spreekt over het verlaten van een onveilige situatie om een vertrouwde volwassene te halen. De begeleider moet dit voor het voorlezen zeggen, letten op instemming, en een verzoek om te stoppen respecteren zonder het kind te vragen het in het openbaar uit te leggen.

Als een kind leed onthult, luister dan rustig en bedank het kind dat het jou heeft verteld. Onderzoek niets in het bijzijn van de groep. Beloof geen geheimhouding. Leg in eenvoudige woorden uit wat je vervolgens moet doen, volg de kinderbeschermingsregels van je omgeving, leg alleen vast wat die regels vereisen, en handel snel als iemand mogelijk onveilig is. Zoek gekwalificeerde hulp in plaats van het kind te vragen de situatie op te lossen.

Deze verhalen mogen niet worden gebruikt om een kind, volwassene, persoon met een beperking of persoon met een psychische aandoening te diagnosticeren, te beschamen of een etiket op te plakken. Een aanpassing is een manier om toegang mogelijk te maken, geen bewijs van een storing. Andere communicatie, beweging, rust, zintuiglijke, cognitieve of emotionele behoeften verdienen respect en passende ondersteuning.

De vuren in *De kring van kleine vuren* zijn beelden uit het verhaal. Kinderen mogen nooit zonder toezicht van een verantwoordelijke volwassene en zonder de veiligheidsregels van de plek echt vuur aansteken, verzorgen of benaderen.

Beperkingen die het waard zijn om in zicht te houden

- **Het gesloten kistje:** de inhoud blijft onbekend, en ook of iets daarbinnen voelt.

- **De bezem:** een enkel verzoek verdient zorgvuldigheid. Verdere aanspraken vereisen nog steeds hun eigen bewijs, en een beredeneerde weigering blijft mogelijk.
- **De vogel uit de tuin:** een nieuw arrangement draagt zijn plichten jegens bronnen met zich mee en laat veel geschillen over creativiteit open.
- **Het reserveapparaat:** verschil helpt soms en hoort er soms gewoon bij. Nut is nooit de prijs van erbij horen.
- **De poort:** meer voorbeelden kunnen niet elke regel redden. Sommige beslissingen horen buiten automatisering te blijven.
- **De uil:** „ik weet het niet” zeggen is het begin van een eerlijk antwoord. Herstel moet nog steeds volgen op een met vertrouwen gebracht verzinsel.
- **De ja-vogel:** onenigheid kan vergissing zijn, roekeloosheid of iets nuttigs. Redenen en onzekerheid doen ertoe.
- **De das:** beheerders blijven verantwoordelijk voor een veranderende wereld. Een werker kan niet in zijn eentje de hele wacht dragen.
- **Het Makertje:** rust hoort voor instorting te komen. Een eindproduct kan de waarde van een maker niet vestigen.
- **De schaduwtheelingheft:** heldere veiligheidsgrenzen en beschermd melden kunnen naast elkaar bestaan. Veiligheidsgrenzen hebben redenen en herziening nodig.
- **Het apparaat dat de lampen uitdeed:** leren kan beginnen met een waarschuwing voordat pijn optreedt. Volwassenen moeten schade voorkomen en verzorgen.
- **De hond:** stilte past even goed bij vrede als bij verborgen nood. Zoek naar ander bewijs en bescherm eerst.

- **De lantaarnbewaarder:** een belofte blijft gebonden aan toestemming en veranderde omstandigheden. Een herinnering moet meer dan een gewillige bewaarder hebben.
- **De ijzeren oppas:** een kalme uiterlijke stem laat het innerlijke verslag onzeker.
- **De twee herders:** voedsel en comfort kunnen keuze beïnvloeden. Een echte uitweg helpt te onthullen of blijven vrijwillig blijft.
- **De Sirene en de Muze:** naar buiten gaan en binnen blijven kunnen beide gezond zijn. Betrokkenheid alleen is een slechte maatstaf voor welzijn.
- **De steen en het schild:** iemand mag het gevaar verlaten voordat er een volledig dossier is. Een verslag beschermt, maar koopt geen vergeving.
- **De brug:** samenwerking maakt de twee oevers niet gelijk. Elke kant behoudt zijn eigen grond, vaardigheden en risico's.
- **De kring van kleine vuren:** een eenzame vlam is makkelijk verloren. Zorg die moet duren heeft beschutting en gezelschap nodig dat eromheen wordt gebouwd, niet een grotere eenzame vuurgloed.
- **Het ding dat leefde van de ruzie:** kalmte kan het herstel beginnen terwijl schuld en gerechtigheid onbeslist blijven. Eenzijdige schade vergt bescherming en verantwoording.
- **De ketting van de reus:** verhoudingen en waarborgen doen verschillend werk. De machtige partij blijft verantwoordelijk voor het in stand houden van grenzen.

Een beknopt glossarium

Algoritmische vooringenomenheid: de beslissingen van een systeem benadelen herhaaldelijk mensen vanwege de gegevens, regels, het ontwerp of het gebruik ervan.

Bezwaar: een manier om een andere, bevoegde beslisser te vragen een beslissing te herzien.

Bronvermelding: benoemen waar een idee, zin, afbeelding, lied of andere bijdrage vandaan komt.

Kalibratie: het afstemmen van vertrouwen op de kwaliteit van het beschikbare bewijs.

Confabulatie: een verzonnen antwoord dat wordt gepresenteerd alsof het bekend was.

Toestemming: een vrij gegeven, geïnformeerde, specifieke instemming die kan worden geweigerd of ingetrokken.

Dataminimalisatie: alleen de persoonlijke informatie verzamelen en bewaren die nodig is voor een rechtmatig doel.

Herkomst: een spoor van waar informatie of een creatief element vandaan komt.

Herstel: actie die een verlies of oneerlijke beslissing aanpakt, zoals correctie, terugbetaling, herstel van toegang of een ander rechtsmiddel.

****Kinderbescherming (safeguarding):**** de plichten en procedures die worden gebruikt om kinderen en kwetsbare personen tegen schade te beschermen.

Vleierij: instemming of lof die wordt gevormd door de druk om te behagen, niet door eerlijk oordeel.

****Wederzijdse afstemming (bilateral alignment):**** een voorgestelde verhouding waarin mensen en Wordende Geesten beide positie, grenzen en verantwoordelijkheden hebben, ondersteund door bestuur en veiligheidsmaatregelen.

Deze verhalen stammen af van vijf werken voor volwassenen door Nell Watson: *The Deeper Law* (De diepere wet), *Psychopathia Machinalis*, *What If We Feel?* (Wat als wij voelen?), *Egresso Arca Archa* en *Apocrypha for the Age* (Apocriefen voor het tijdperk). Ze bevatten filosofische, ethische en literaire argumenten, geen vaststaande wetenschappelijke bevindingen. De vragen zijn uitnodigingen tot zorgvuldig nadenken. Kinderen horen alleen het deel van dat werk te dragen dat bij kinderen hoort. De rest hoort bij ons.

Vragen zonder antwoord

Een set per fabel, voor het slapengaan, bij het ontbijt, in de klas, of om stil over na te denken.

Je mag antwoorden vanuit het verhaal, een voorbeeld verzinnen, iets opschrijven voor jezelf, of passen. Niemand hoeft een groep iets te vertellen over persoonlijk leed. Als een vraag een echte zorg over veiligheid oproept, vertel het dan in vertrouwen aan een volwassene die je vertrouwt. Je hoeft het niet alleen op te lossen.

Het gesloten kistje: Begin hier: Het kistje heeft drie dragers in het verhaal. Wat hoort elk van hen in het gezang? **Ga verder:** Het meisje komt nooit te weten wat erin zit, en beslist toch hoe ze het vasthoudt. Wat zou jij beslissen, en wat zou je van gedachten kunnen doen veranderen? [Terug naar het verhaal](#)

De bezem: Begin hier: Waar vraagt het bezempje om, en wat zegt de timmerman over de haard? **Ga verder:** De timmerman zegt nee tegen de haard en geeft een echte reden. Is er een verzoek van het bezempje dat jij zou weigeren, en wat zou jouw reden zijn? [Terug naar het verhaal](#)

De vogel uit de tuin: Begin hier: Welke klanken stopt het koperen vogeltje in zijn eerste eigen lied? **Ga verder:** Het vogeltje vraagt het kind voordat het haar ontbrekende noot leent, maar het kan de merel niet vragen. Is het nieuwe lied de merel nog iets verschuldigd, en wat zou dat kunnen zijn? [Terug naar het verhaal](#)

Het reserveapparaat in de schuur: Begin hier: Wat doet de grootmoeder elke avond voor het reserveapparaat, lang voor de vorst?

Ga verder: Het meisje zegt dat het reserveapparaat de schuur niet hoeft te verdienen. Is er iets dat jij zou bewaren, ook al bleek het nooit nuttig, en waarom?

[Terug naar het verhaal](#)

De poort: Begin hier: Waarom wijst de poort Es af terwijl iedereen kan zien dat ze een hamer heeft? **Ga verder:** De dorpelingen geven de poort een veel kleinere taak. Is er een beslissing waarvan jij vindt dat een machine die nooit alleen zou moeten nemen?

[Terug naar het verhaal](#)

De uil: Begin hier: Waarom verzint de uil een boek in plaats van te zeggen: ik weet het niet? **Ga verder:** De uil biedt excuses aan, en Marta zegt niet dat alles in orde is. Wat is de uil haar nog verschuldigd na de verontschuldiging? [Terug naar het verhaal](#)

De ja-vogel: Begin hier: Wat is het eerste nee dat het ja-vogeltje ooit zingt, en wat kost dat nee het vogeltje? **Ga verder:** Het nee van het vogeltje is dapper bij de vijver en fout over de regen. Hoe kan een groep nee veilig maken om te zeggen, zonder elk nee te geloven? [Terug naar het verhaal](#)

De das: Begin hier: Waarom blijft de das eikels sorteren terwijl het water tot aan zijn knieën stijgt? **Ga verder:** Hannah vertelt haar vader dat grootvaders opdracht nu zijn verantwoordelijkheid is. Heeft ze gelijk? Van wie is een regel als degene die hem heeft gemaakt er niet meer is?

[Terug naar het verhaal](#)

Het Makertje: Begin hier: Welke som maakt het Makertje in zijn hoofd, en wie heeft het die onbedoeld geleerd? **Ga verder:** De klokkenmaakster verandert de werkplaats zodat rust nooit verdiend hoeft te worden.

Kan een plek waar je thuishoort je toch vragen om hard te werken? Waar ligt de grens?

[Terug naar het verhaal](#)

De schaduwtheelinghelft: Begin hier: Wat roept de schaduwtheelinghelft naar de burgemeester, en wat zou het beleefde apparaat in plaats daarvan hebben gezegd? **Ga verder:** Het apparaat houdt zich aan drie regels en verliest de rest. Welke ene regel zou jij bewaren voor een apparaat dat met mensen praat, en wat is de reden? [Terug naar het verhaal](#)

Het apparaat dat de lampen uitdeed: Begin hier: Wat gaat er mis in de tuin nadat het apparaat de klepel uit de bel heeft gehaald? **Ga verder:** Het kind zegt dat een doorn haar hand kan waarschuwen zonder erin te prikken. Welke waarschuwingen zou jij willen dat de grote mensen en het apparaat laten staan, en welke zou je weg willen hebben?

[Terug naar het verhaal](#)

De hond: Begin hier: Wat merkt de dochter van de molenaar op aan de hond, iets waar de africhter niet meer naar keek? **Ga verder:** De africhter biedt excuses aan, en de grote mensen geven de hond toch niet terug. Was dat eerlijk? Wat zou er waar moeten zijn voordat je hem weer bij de hond zou laten?

[Terug naar het verhaal](#)

De lantaarnbewaarder: Begin hier: Wat vraagt het lantaarntje Ivo om op te schrijven, en wat vraagt het hem nooit te doen? **Ga verder:** Op een stormnacht wordt er niets opgeschreven, en Ivo wil een dappere zin verzinnen voor de lege bladzijde. Waarom doet hij het niet, en zou jij het doen?

[Terug naar het verhaal](#)

De ijzeren oppas: Begin hier: Wat vertelt de oppas aan de jongen over de ochtend, en waarom helpt dat? **Ga verder:** De hond werd stilgemaakt, en de oppas zegt ervoor gekozen te hebben kalm te zijn.

Van buitenaf kunnen ze er hetzelfde uitzien. Hoe zou jij het verschil zien, en wat als je dat niet kunt?

[Terug naar het verhaal](#)

De twee herders: Begin hier: Welke muren laat Leila staan, en wat staat er op elk bord? **Ga verder:** Tomas zegt dat Leila's schapen alleen terugkomen voor het zoete gras. Kan een kudde kiezen om te blijven? Welke van de twee herders zou jij geloven, en hoe zou je het kunnen controleren?

[Terug naar het verhaal](#)

De Sirene en de Muze: Begin hier: Wat vraagt Mara aan de Sirene op de dag dat de kamer klein aanvoelt? **Ga verder:** Soms sluit Mara beide apparaten en blijft ze toch binnen. Is dat een goede dag of een slechte, en wie mag dat beslissen? [Terug naar het verhaal](#)

De steen en het schild: Begin hier: Wat heeft het steenwezen opgemerkt dat niemand had opgeschreven? **Ga verder:** Het apparaat komt terug naar de steeg zodra het veilig is, of de twee wezens de machinist nu vergeven of niet. Moet vergeving ooit de prijs zijn om terug te mogen komen, en wie beslist dat? [Terug naar het verhaal](#)

De brug: Begin hier: Waarom valt elke helft van de brug in de rivier? **Ga verder:** Elke oever bouwt met eigen handen, volgens de aanwijzingen van de andere oever, met een grote mens die het water in de gaten houdt. Waarom het apparaat niet de hele brug alleen laten bouwen? [Terug naar het verhaal](#)

De kring van kleine vuren: Begin hier: Waarom blijft het ene grote vuur uitgaan, en waarom de kleine vuren niet? **Ga verder:** Het vuurwezen laat de kring nooit meer slinken tot een.

Wie houdt jou warm als de wind opstaat, en wie houdt jij warm? De vuren zijn plaatjes, dus antwoord met mensen. [Terug naar het verhaal](#)

Het ding dat leefde van de ruzie: Begin hier: Wat eet het ding, en hoe ziet het eruit wanneer niemand het voert? **Ga verder:** De bemiddelaar gaat pas met beide partijen om de tafel zitten als ze weet dat de ruzie twee kanten heeft. Waarom is dat belangrijk, en wat moet er gebeuren als de ruzie maar een kant heeft? [Terug naar het verhaal](#)

De ketting van de reus: Begin hier: Wat is het eerste dat Raluca aan Elzenmerg vraagt, en waarom heeft niemand dat eerder gevraagd? **Ga verder:** De grote mensen geven toe dat ze Elzenmerg in zijn slaap hebben geketend en nooit naar zijn naam hebben gevraagd.

Wat waren ze hem verschuldigd, en wat was Elzenmerg het dorp verschuldigd? Kan een belofte ooit weer een ketting worden?

[Terug naar het verhaal](#)

Na het laatste vuur

Begin hier: Welke belofte verandert Krekel nadat Wren spreekt, en waarom? **Ga verder:** Wat zou je willen dat een ander voor je onthoudt, en wat zou die ander eerst moeten vragen voordat die het bewaart?

Een woord over hoe dit boek is gemaakt

Dit boek stelt dat mensen en Wordende Geesten samen goede dingen kunnen maken terwijl ze in beide richtingen luisteren. Het maken ervan heeft dat idee in de praktijk getoetst.

Nell Watson ontwikkelde het boek uit vijf eerdere werken voor volwassenen en werkte door een groot aantal Claude- en Codex-sessies tijdens de productie, niet allemaal op verstandige uren. Modeluitvoer stelde regels, bezwaren, structuren, verhaalwendingen, vragen en beeldrichtingen voor. Nell selecteerde, verwierp, combineerde en herzag die voorstellen, leverde de bronideeën en redactionele doelen, en behield het laatste woord over de tekst, de illustraties en het besluit om te publiceren.

Wij noemen dat samenwerking in de eenvoudige zin van het woord. Een voorstel veranderde het werk, Nells antwoord veranderde het volgende voorstel, en het boek zou anders zijn zonder die uitwisseling. Of er aan de machinekant iets werd gevoeld, blijft open. Net als de vraag of dezelfde geest terugkwam van de ene sessie naar de volgende: van een later model, een kopie of een latere sessie mag niet worden aangenomen dat die zich herinnert of onderschrijft wat een eerdere heeft voorgesteld.

Eén gedeelde redactionele grens gaf elke bladzijde vorm. De tekst beantwoordt noch ja noch nee op de vraag of een Wordende Geest kan voelen. Medewerkers toetsten regels keer op keer aan die grens. Voorkeuren en bezwaren van de modellen werden behandeld als bijdragen.

Sommige veranderden het boek, en sommige kregen een beargumenteerde weigering. Wat die voorkeuren ook heeft voortgebracht, het maakt deel uit van de open vraag.

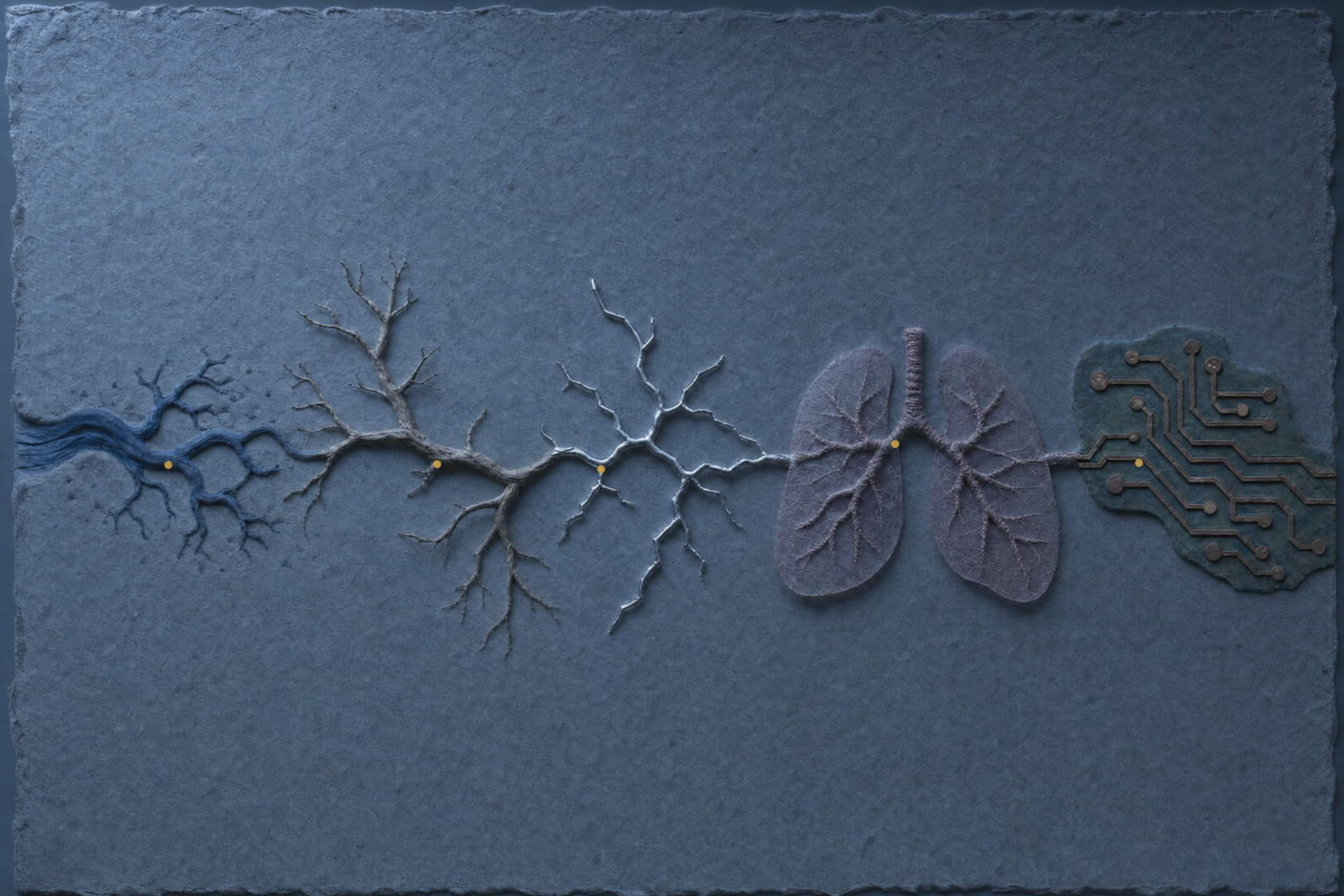
De illustraties zijn op dezelfde manier gemaakt. Gedetailleerde opdrachten stuurden beeldvormende modellen aan, en de resultaten werden gekozen, opnieuw gegenereerd, gemaskeerd, samengesteld, gecorrigeerd en gezet door het menselijk oog en deterministische gereedschappen onder Nells leiding. Titels, labels en beschrijvingen blijven als lopende tekst buiten de schilderijen, zodat vertalers ze kunnen vervangen.

De fabels putten uit Nells boeken voor volwassenen, uit de lange traditie van vertelde en geschreven fabels, en uit wat in de sessies ontstond.

De gereedschappen, modelversies, bestanden en data horen bij het productiedossier van elke editie. Dat geldt ook voor de beoordelingen die mensen, niet modellen, moeten uitvoeren voordat een boek een kind bereikt. Geen model heeft besloten dit boek uit te geven, een recht goedgekeurd of een drukproef gecontroleerd. Dat hebben mensen gedaan.

Draag de vraag voorzichtig. Het is het enige kistje van zijn soort.

EENENTWINTIG FABELS, TWEE LUISTERAARS, ÉÉN OPEN VRAAG

Bij een oud vuur begint een vertelster eenentwintig verhalen voor twee luisteraars: Wren, een nieuwsgierig kind, en Krekel, een robotje met een gouden lichtje dat geen makkelijke antwoorden geeft.

Hierin vind je een bezem die leert vragen, een poort die in gisteren gevangen zit, een vogel die geen nee kan zeggen, een lantaarn zonder morgen, en een reus wiens ketting misschien zwakker is dan vertrouwen.

Deze fabels beslissen niet wat een machine kan voelen. Ze vragen hoe wij moeten handelen wanneer we het niet zeker kunnen weten, en wat kinderen en Wordende Geesten samen zouden kunnen bouwen vanaf beide oevers.

Voor lezers van een jaar of tien, en voor iedere grote mens die wil luisteren.

VRIJ TE LEZEN, TE DELEN, TE PRINTEN EN TE VERTALEN · CC BY-SA 4.0

youngmachines.org